

ODBOJ A ČINNOSŤ PARTIZÁNSKEHO HNUTIA V BÁNOVCIACH NAD BEBRAVOU A OKOLÍ V ROKU 1944 (AUGUST - NOVEMBER)

JÁN MITÁČ

MITÁČ, J.: Uprising events in Bánovce nad Bebravou in 1944. *Vojenská história*, 4, 14, 2010, pp. 24–47, Bratislava.

The study concerned briefly describes the anti-fascist movement and the activities of partisans in Bánovce nad Bebravou and the surroundings, the locations being detached from the major uprising area after the Slovak National Uprising outbreak. The author describes the events until the end of November 1944. The first event described is the arrival of the first partisan patrol into the town in the night from 29th to 30th August. Meanwhile, the author states that “there is no complete agreement in the sources as of when the town was in fact taken over by the insurgents.” Most of the sources and the Municipal memory book mentions the date 29th August. The report of the county superintendent and an article of *Štefana Obert states the date 30th August.* “The author of the study tends to be in favour of the 30th August 1944 as the more probable referring to the records of phone calls sent to Trenčín and the Headquarter of the Ministry of Defense to Bratislava. The date also mentions an archive source containing the overview on the results of the fights of the Brigade of Ján Žižka, located in the Military History Archive in Bratislava.

Military History. Slovakia WWII, Uprising events in Bánovce nad Bebravou in 1944.

S príchodom jesene 1943 a začiatku roka 1944 sa vnútropolitická situácia na Slovensku značne vyostřila, čo malo vplyv na fungovanie celého štátu. Najvýraznejším prejavom krízy bol vnútorný rozklad štátneho aparátu, ktorý pracoval v režime zotrvačného udržiavania daného stavu. Na správanie obyvateľstva vplývali viaceré zahraničnopolitické a vnútropolitické faktory. Najvýraznejším zahraničnopolitickým faktorom bol postup Červenej armády, ktorá po víťazstvách pri Stalingrade a najmä pri Kursku definitívne prevzala strategickú iniciatívu do svojich rúk a rýchlo sa približovala k slovenským hraniciam. Front sa neustále približoval k územi Slovenska, na čo sa pripravovali nielen úrady, ale aj široké vrstvy obyvateľstva.¹ V oficiálnych prejavoch a článkoch sa nehovorilo a ani nepísalo o blízkom víťazstve a novej Európe. V minimálnej miere sa pripomínalo „*odveké slovensko-nemecké priateľstvo*“² a spojenectvo. Z vládnych kruhov sa čoraz častejšie objavovali výzvy na

1 PODOLEC, Ondrej. Ticho pred búrkou (sonda do nálad slovenskej spoločnosti na jar 1944). In LACKO, Martin. (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III*. Bratislava : Merkury, 2004, s. 19.

2 Zo záznamu dôverného hlásenia nemeckého veľvyslanca v Bratislave z apríla 1944 H. E. Ludina o situácii na Slovensku sa dozvedáme: „V oblasti vnútornej politiky sa celková situácia vyostřila. Kruhy, ktoré doteraz stáli vždy na nemeckej strane, sa pod vplyvom udalostí užšie a pevnejšie zomkli. Počet týchto stranických prívržencov nie je, bohužiaľ, veľmi veľký. V posledných mesiacoch sa doplnil z masy tých, ktorí ustavične kolíšu

pokojnú a statočnú prácu.³ S rozkladom štátneho aparátu súvisela aj stagnácia členov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) a jej podriadených zložiek Hlinkovej gardy (HG) a Hlinkovej mládeže (HM), pričom väčšina miestnych organizácií fungovala len formálne. Pod vplyvom zahraničnopolitických udalostí sa stupňoval alibizmus úradníctva a neochota obyvateľstva prijímať akékoľvek politické funkcie.⁴

Tak ako aj na iných miestach Slovenska, aj v Bánovciach sa začínali organizovať skupiny nespokojné so smerovaním režimu slovenského štátu. Prvou organizovanou zložkou odboja na Hornej Nitre, ktorá okolo seba sústreďovala viacero ilegálnych skupín, bol komitét horna a dolnonitrianskej oblasti pod vedením Albína Grznára, člena komunistickej strany. Pomocou komitétu sa v okolí Bánoviec začali zakladať Revolučné národné výbory (RNV). V Uhrovci pod vedením Michala Chútka, v Kšínnej Emila Kubovčáka a v Závade pod Čiernym vrchom Rudolfa Rybana. RNV začali prípravu na zhromažďovanie zbraní, výbušnín a iného dôležitého materiálu.⁵

K rozvoju odbojového hnutia prispeli sovietski vojnoví zajatci, ktorí utekali zväčša zo zajateckých táborov v Nemecku. Medzi nich patril Pavel Alexandrovič Baranov, kapitán Červenej armády (ČA) zajatý na Kryme a odvečený do tábora v Nemecku, významná postava partizánskeho hnutia v regióne. Povstania sa nezúčastnil, pretože bol chytený agentmi ÚŠB v lete 1944. Ďalšími významnými postavami, ktoré zasiahli do povstaleckých udalostí, boli kapitáni Ivan Šable a Ivan Časnyk, ktorého ukrýval Michal Chútka v Uhrovci.⁶

V januári 1944 sa uskutočnila schôdzka odbojárov v osade Betlehem za účasti významných postáv: Albín Grznár, Michal Ivanka, Karol Neština, Jozef Trojan, Rudolf Jašík, Jozef Pláška, Dr. Ján Ševčík, Jaroslav Novák, Michal Kováčik a Pavel Baranov. Na schôdzi prerokovali možnosti odboja v regiónoch Bánoviec, Topoľčian a Prievidze. Koncom februára sa podobné stretnutie konalo u Michala Chútka v Uhrovci.⁷ Významnou udalosťou nadregionálneho charakteru v apríli 1944 bola medziokresná konferencia odbojárov z Bánoviec, Topoľčian, Prievidze, Nitry a Trenčína pri Veľkých Uherciach. Akcia takéhoto charakteru musela zostať prísne utajená. Na ochranu bola vydedená skupina ozbrojencov pre prípad prezradenia, čo sa však nestalo.⁸

Koncom apríla sa vytvoril partizánsky štáb na čele s Pavlom Baranovom, zástupcom sa stal Ivan Šable, politickým komisárom Albín Grznár a náčelníkom štábu Ivan Časnyk. Jednotka mala 27 partizánov a zdržiavala sa v Uhrovci a Miezgovciach, neskôr sa presunula do Valaskej Belej.⁹

V Bánovciach pracovali tri navzájom nespoločujúce skupiny. Boli to bývali členovia komunistickej, agrárnej a sociálnodemokratickej strany. Prvá bola zložená z ilegálnych pracovníkov, Jána Laurinca, Petra Petrejeho, Cyrila Dřineka, Karola Štajera a Imricha Gieci-

a menia svoje správanie podľa správ z frontov. Najväčšia časť tejto fluktujúcej masy sa však priklonila k tým, ktorí stáli vždy viac alebo menej otvorene proti Nemecku. Odpor týchto kruhov proti zväzkom a spolupráci s Nemeckom sa opäť zostril." PREČAN, Vilém. Slovenské národné povstanie – Dokumenty (ďalej SNP – D). Bratislava : VPL, 1965, s. 189-190.

3 KAMENEC, Ivan. *Slovenský štát*. Praha : Anomal, 1992, s. 16-17.

4 PODOLEC, ref. 1, s. 28, 31.

5 UHLÁR, Vlado. *Okres Topoľčany*. Bratislava : Obzor, 1988, s. 169.

6 TAKÁČ, Ladislav – MASÁR, Rudolf. *Čas vzdoru : Spomienky na Slovenské národné povstanie pod Jankovým vŕškom*. Prievidza : Patria, 1996, s. 13.

7 Tamže, s. 13-14.

8 UHLÁR, ref. 5, s. 169.

9 TAKÁČ, MASÁR, ref. 6, s. 14.

ho. Mala spojenie s vedením ilegálneho hnutia cez správcu školy v Trenčíne A. Trančíka a J. Jurku, priemyselného inšpektora v Trenčíne. Hlavnou náplňou skupiny bolo rozširovanie letákov a plagátov, vykonala taktiež niekoľko zbierok pre potreby odboja. Druhá skupina pozostávala z Bedřicha Krejčího, Štefana Švaňu, Viliama Jankoviča. Nakontaktovala sa na celorepublikovú ilegálnu skupinu na čele s Dr. Kochom, dekanom Pozdechom a Dr. Ševčíkom (Justícia). Jej činnosťou bolo pašovanie dokladov pre prechod českých dôstojníkov z Protektorátu na Slovensko, ďalej do Maďarska a odtiaľ do Anglicka alebo Sovietskeho zväzu. Robila prípravy na prechovávanie partizánov v blízkom okolí, na tieto akcie prispievala väčšími sumami. V skupine vykonávali činnosť tiež dvaja úradníci, ktorí vyhotovovali falošné legitimácie, Štefan Švaňa na okresnom úrade a notár Štefan Vallo na notárskom úrade v Bánovciach nad Bebravou. Odtiaľ boli legitimácie posielané do Bratislavy. Tretia skupina na čele s Jánom Repkom nadviazala spojenie s ilegálnymi skupinami v Novákoch a Zemianskych Kostolanoch. Sústreďovala okolo seba komunistov najmä z uhroveckej a vesteckej doliny.¹⁰

V dôsledku rastúceho napätia v júli 1944 začali štátne orgány zostrovať kurz príkazov a zákazov. Najmä v dôsledku výčinov partizánov na strednom Slovensku, ktorí sa po horách pohybovali omnoho smelšie. V okrese Bánovce nad Bebravou v obci Krásna Ves sa našli dva padáky, údajne sovietskeho pôvodu. Ďalším šetrením sa nič podrobnejšie nezistilo.¹¹

V priebehu augusta sa situácia vyhrotila. Na strednom Slovensku boli akcie partizánov na každodennom poriadku. Vláda sa snažila tieto výčiny pred nemeckou stranou bagatelizovať, tá tlačila na to, aby bola uskutočnená rozsiahla protiakcia. Za mimoriadne opatrenie sa pokladalo nasadenie slovenských vojakov do nepokojných oblastí. Nikto z politických reprezentantov však nepredpokladal, že armáda zlyhá, čo sa prejavilo na plnej čiare.¹²

Príprava na ozbrojené vystúpenie miestnych odbojových skupín sa začala až tesne pred vypuknutím celoslovenského povstania. Tieto aktivity zostávali pred verejnosťou utajené. Zásluhu na tom mala konšpirácia, ale hlavne spolupráca časti žandárskych staníc s ilegálnym hnutím.¹³ Úrady v Bánovciach sa o pohyboch ozbrojených skupín dozvedeli až 29. augusta. Okresný náčelník si nechal predvolať štátneho obvodného horára Štefana Kravarika. Od neho sa dozvedel o pohyboch ozbrojencov po lesoch najmä v okolí Uhrovca. Zistené skutočnosti nechal preveriť. Zavolať veliteľovi žandárskej stanice v Uhrovci strážmajstrovi Jozefovi Vašíčkovi, ktorý informácie o pohyboch partizánov poprel a zamlčal.¹⁴

Prvá akcia miestnych partizánov sa odohrala v noci z 29. na 30. augusta. Do mesta prišla hliadka partizánov a podľa vopred dohovoreného plánu zaisťovali motorové vozidlá a benzín. Benzín bol uložený u predstaviteľa odboja v Bánovciach Bedřicha Krejčího. Aj keď bol

10 Štátny archív v Nitre, pobočka Topoľčany (ďalej ŠAP Topoľčany), f. Pamätná kniha obce Bánovce nad Bebravou (ďalej Pamätná kniha), č. j. A/83.

11 Túto informáciu zaznamenáva hlásenie Žandárskej stanice v Slatinke nad Bebravou, ktoré bolo odoslané na Okresný úrad do Bánoviec nad Bebravou. Dôležitosť udalosti dokazuje zaslanie na niekoľko úradov: Ústredňa štátnej bezpečnosti, Hlavné veliteľstvo žandárstva Štubnianske Teplice, Obranný dôstojník veliteľstva prvej divízie oblasti v Trenčíne, Oblastné veliteľstvo žandárstva v Trenčíne. ŠAP Topoľčany, f. Okresný úrad v Bánovciach nad Bebravou (ďalej OÚ Bánovce), šk. 84, č. j. 171 dôv./1944 prez.

12 JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 75-76.

13 Žandárska stanica v Uhrovci svojimi hláseniami zakrývala činnosť miestnych odbojových skupín. Po vypuknutí SNP sa celá pridala k povstalcom. ŠAP Topoľčany, f. Kronika obce Uhrovec z obdobia SNP a jeho príprav (ďalej Kronika obce Uhrovec), 1973, č. j. A/69.

14 Kravarik sa o ozbrojencoch hovoriacich po česky dozvedel od povozníka Jána Pristacha zo Skačian. Údajne neprikladal týmto informáciám veľkú váhu, pretože sa domnieval, že sú to hostia v revíri majiteľa Ladeckej cementárne. Tento si často na svoje poľovačky pozýval cudzích hostí. Štátny archív v Bytči (ďalej ŠA BY), f. Trenčianska Župa II (ďalej TŽ II), šk. 57, 1944 prez., s. 1.

benzín na prídela, získali od neho 3 500 litrov.¹⁵ Literatúra a pramene sa nezhodujú v tom, kedy bolo mesto v skutočnosti povstalcami obsadené. Väčšina literatúry a pamätná kniha obce Bánovce nad Bebravou spomínajú dátum 29. august. Správa okresného náčelníka a publikácia Štefana Oberta udáva dátum obsadenia 30. august.¹⁶

Príkazy na začatie ozbrojeného boja priniesli v noci z 29. na 30. augusta kuriéri z Vestenicej doliny najskôr do Uhrovca a potom do Malých Chlievan Jánovi Repkovi. Repka prišiel ráno okolo 6.30 hod. šoféra firmy Tricota, aby s veľkým nákladným autom odišli do Uhrovca. Medzitým sa zastavili vo firme Béreš, kde vzali dva sudy pohonných hmôt pre vozidlo. Na tomto vozidle neskôr privážali zbrane a výstroj z vojenských skladov v Zemianskych Kostoľanoch.¹⁷

Akcie partizánov a odbojárov sa začali v ranných hodinách najprv v Uhrovci. V obci nastal nezvyčajný ruch, obsadená bola budova žandárskej stanice a jej príslušníci sa pridali k partizánom. Prvoradou úlohou bolo eliminovanie osôb verných režimu. Podarilo sa odzbrojiť veliteľa HG Alberta Dudáka, ktorému vzali pušku a strážili ho v obecnom dome. Vyslali auto po zbrane do Zemianskych Kostolian. Zakrátko prišlo auto s Jánom Repkom, to odišlo tým istým smerom. Po návrate rozdali zbrane dobrovoľníkom a prostredníctvom miestneho rozhlasu vyhlásili Československú republiku, taktiež bol nastolený plán obsadenia Bánoviec nad Bebravou.¹⁸

V samotných Bánovciach sa informácie o udalostiach v Uhrovci dostali k okresnému náčelníkovi skoro ráno. Upovedomil ho veliteľ miestnej žandárskej stanice o incidente s ukradnutým autom z továrne Tricota. Ďalšia správa prišla z Uhrovca o aktivizovaní komunistov a odoberaní zbraní civilom. Následne si nechal správu overiť prostredníctvom telefónu, čo mu potvrdila aj stanica v Uhrovci. Stanica hlásila, že veliteľ Vašíček sa odobral do mesta objasniť situáciu. Keď sa dostavil na okresný úrad, podal hlásenie okresnému náčelníkovi Alexandrovi Minárikovi a okresnému veliteľovi žandárstva Štefanovi Mikulovi.¹⁹ Vašíček síce potvrdil udalosti odohraté v Uhrovci, snažil sa ich zľahčovať, čo vyplývalo z jeho úlohy. Okresný veliteľ sa snažil nastoliť poriadok vlastnými silami. K dispozícii mal 10 až 12 mužov zo žandárskej stanice. Táto sila však nepostačovala na akúkoľvek akciu, preto dal zavolať veliteľa asistenčnej jednotky (AJ) Ignáca Ďurmeka, veliteľa HG v meste.²⁰ Po zistení, že ani AJ nie je dostatočne pripravená na boj, rozhodol sa povolať pomoc z posádkového veliteľstva v Trenčíne. Pomoc mu bola prisľúbená o 9.10 h. Ani po niekoľkých hodinách sa ale nič nedialo, preto zavolať na oblastné veliteľstvo žandárstva v Trenčíne. Službukonajúci dôstojník oznámil rozutkanie sa všetkých žandárov, z tohto dôvodu bol akýkoľvek zásah ne-

15 Pamätná kniha informuje, že aj keď sa túto udalosť dozvedeli kompetentné orgány, už sa neodvážili viesť vyšetrovanie. ŠAP Topoľčany, f. Pamätná kniha, č. j. A/83.

16 Pravdepodobnejším dátumom obsadenia mesta sa zdá byť 30. august. Z dôvodu Odpisov telefonogramov odosielaných do Trenčína a Prezídia Ministrestva vnútra do Bratislavy, ktoré hlásili obsadenie mesta dátumom 30. august. ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s.1.

17 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 2.

18 KUBOVČÁK, Dušan – ŠAGÁT, Milan. *Z kroniky bojov partizánskeho zväzku Jana Žižku*. Topoľčany : Vlastivedné múzeum, 1984, s. 13-14.

19 Štefan Mikula bol neskôr zadržaný gestapom z Topoľčian. Následne bol obvinený zo sabotáže, pretože nepodával situačné správy o pohyboch partizánov, suspendovaný z funkcie okresného veliteľa žandárstva a vôbec zbavený služby. ŠAP Topoľčany, f. Pamätník Okresného žandárskeho veliteľstva Bánovce nad Bebravou 1918 – 1946.

20 Zo správy okresného náčelníka vyplýva, že AJ nebola v najlepšom stave, pretože väčšina jej členov nikdy nebojovala, nemala patričný vojenský výcvik a chýbali jej časti výstroja (remene na pušky a tašky na náboje tzv. sumky). ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 3.

možný. Situácia sa zdala byť kritická. Po dlhom čakaní o 12.00 h sa objavili v meste dve nákladné autá s vojakmi. Zastavili na námestí a po minúte odišli. Okresný náčelník nadobudol presvedčenie, že to boli vojaci vyslaní na potlačenie vzbury v Uhrovci. Povolal na úrad veliteľa HG Ignáca Ďurmeka. Poslal ho na svojom aute za vojakmi ako zástupcu politického úradu, pričom mu dal podrobné inštrukcie, ako si má počínať pri potlačení chystanej akcie. Po dorazení do Uhrovca tam žiadnych vojakov nestretol, iba ozbrojených partizánov. Po zhodnotení situácie sa rozhodol utiecť. V meste sa objavil až o niekoľko dní.²¹ Po hlásení žandárskej stanice, že sa na mesto chystá asi 40 dobre vyzbrojených partizánov s ručnými zbraňami a tromi guľometmi, začal sa radíť so stotníkom Čerňanským, organizačným dôstojníkom AJ, ktorý prišiel vykonať revíziu miestnej jednotky. Po dlhšej porade mal zistiť odhodlanie členov AJ. Keď však prišiel do miestnosti jednotky, nikoho tam nenašiel, pretože jednotka sa medzitým zo strachu rozutekala.²²

Medzi 13. a 15. h sa partizánom mesto podarilo obsadiť. Miezgovčania obsadili z juho-východu križovatku ciest na Topoľčany a smerovali k železničnej stanici. Oproti nim smerom od západu, keď predtým obsadila železničnú zástavku v Ozorovciach, po ceste a po trati išla jednotka zo Slatiny, ktorú viedol Samuel Bachar. Hlavný prúd smeroval dolinou okolo potoka a po ceste do stredu Bánoviec. Obsadili všetky dôležité budovy: obecný dom, poštu, okresný úrad, žandársku stanicu a sklad HG. Obsadili strategické body s významom pre celoslovenské povstanie, železničnú trať Trenčín – Topoľčany a spojovaciu cestu Trenčín – Zvolen.²³

Keď vojenská pomoc z Trenčína stále neprichádzala, rozhodol sa okresný náčelník²⁴ povolať na pomoc vojakov z posádky v Horných Motešiciach. Ani táto pomoc sa však nedostavila. Do kancelárie okresného náčelníka vtrhli partizáni až okolo 19. h. Ich úlohou ho bolo zaistiť, no keď sa dozvedeli o jeho zdravotnom stave, rozhodli sa od príkazu upustiť, pod príslubom, že sa nevzdiali zo svojho bytu a kancelárie. Očakávaná vojenská asistencia dorazila až okolo 19.30 h. Jednotka prišla na dvoch nákladných autách v sile 50 ozbrojených mužov z pešieho pluku v Trenčíne. Jej veliteľom bol poručík Albert Jeriga. Zvláštnosťou celej situácie bolo, že autá vtiahli do mesta bez boja, čo svedčí o neochote vojakov bojovať proti partizánom. Po príchode k náčelníkovi si veliteľ jednotky od neho vyžiadal inštrukcie na ďalší postup. Alexander Minárik tomuto veliteľovi neveril a dôrazne ho pokarhal, že príchod vojska bol úplne pomýlený, akoby naschvál vbehli medzi partizánov. Medzitým sa vojaci zhromaždili na dvore okresného domu, kde k nim prehovoril hl. dôstojnícky zástupca žandárstva z Myjavy Mikuláš Aujeský, rodák z Miezgoviec. Oboznámil ich o vypuknutí ozbrojeného vystúpenia a obsadení Bánoviec „ľudovými oddielmi“. Po úvodnej reči ich

21 Ďurmek po príchode zistil, že v Uhrovci sa nenachádza žiadna vojenská jednotka. Odobral sa na žandársku stanicu a na otázku, kde sa nachádza vojsko, mu veliteľ stanice ukázal na okolo stojacich partizánov. Po zistení, že mu môže zo strany povstalcov ísť o život, radšej utiekol. Tamže, s. 4-5.

22 Tamže, s. 6.

23 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 14.

24 Aj keď sa vo väčšine literatúry uvádza obsadenie všetkých strategických budov v meste, v skutočnosti sa tak nestalo. Svedčí to o nekoordinovaní akcií na území mesta. Hovorí o tom telefonogram okresného náčelníka zaslaný prezídiu ministerstva vnútra, odoslaný 30. 8. 1944 o 17. hod.: „Dnes o 14. 30 hod. ozbrojená skupina asi 40 mužov obsadila Bánovce nad Bebravou. Proti tejto skupine mienil som použiť ozbrojenej obrany, práve náhodou prítomný oblastný dôstojník AJ, konajúc inšpekčnú službu poukázal na to, že obrana proti 40 ozbrojeným mužom s dvomi guľometmi, s danými silami nie je možná. Už ráno o 9. 30 h žiadaná vojenská asistencia od posádkového veliteľstva v Trenčíne, prisľúbená a dva razy urgovaná, doteraz nedošla. K násiliu ani ku krviprelievaniu doteraz nedošlo. Poštový úrad ako ráčite počuť, nie je dosiaľ obsadený.“ ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez.

všetkých vyzval, aby sa pridali k povstaniu. Vojenský oddiel zostal v Bánovciach do druhého dňa (31.8.). Až na dôrazné naliehanie poručík Jeriga prisľúbil náčelníkovi odchod jednotky späť do Trenčína s celou výzbrojou a materiálom.²⁵

Obyvatelia boli situáciou značne zaskočení.²⁶ Po týchto udalostiach predniesol Ján Repka cez mestský rozhlas príhovor. V ňom uistil všetkých Bánovčanov, že zo strany „ľudových oddielov“ im nehrozí žiadne nebezpečenstvo. Taktiež prehlásil, že povstalci chcú len zabrániť okupácii Slovenska Nemcami. Po tejto reči nastalo čiastočné upokojenie obyvateľstva.²⁷ Na druhý deň bolo v mene „ľudových oddielov“ vydané nariadenie pre okresného náčelníka, ktorý nesmel vydávať žiadne príkazy a vyhlášky. Do jeho kancelárie bol pridelený dozor, ktorý vykonával Ferdinand Masaryk, krajčírsky majster z Miezgoviec. Dostal v predsieni kancelárie stôl a stoličku a odtiaľ mohol kontrolovať, kto prichádza k okresnému náčelníkovi. Dohodol sa s okresným náčelníkom, že bude prezeráť politickú agendu, a hospodársku nechá plne v jeho kompetencii, aby nedošlo k prietahom v zásobovaní. Počas jeho dozoru sa odohrala zaujímavá udalosť. Z Trenčína sa ozval župan Dr. Vojtech Kállay a zisťoval, či je možné a vhodné, aby sa prezident vrátil do Bánoviec. Na jeho otázku odpovedal okresný náčelník trikrát dôrazné nie. Keď sa ho na to spýtal Masaryk, prečo, povedal trikrát nie, odpovedal mu, že župan zisťoval, či v meste nedošlo k prechmatom zo strany povstalcov a na to mu takýmto spôsobom odpovedal.²⁸

V ranných hodinách 2. septembra sa v Bánovciach zastavil vtedajší minister národnej obrany, gen. Ferdinand Čatloš. Na úteku z Bratislavy šiel po manželku a deti do Horných Motešíc, pretože sa tam už dlhšie zdržiavali. Nepodarilo sa mu ich presvedčiť, aby s ním odišli do Banskej Bystrice. Osobnú bezpečnosť generála zaisťovali vojaci na dvoch nákladných autách.²⁹

Dňa 2. septembra vznikol v Bánovciach Revolučný okresný národný výbor (RONV).

RONV vydal hneď proklamáciu a vyhlásil územie mesta Bánovce nad Bebravou a jeho okolie za oslobodené v rámci ČSR a pri tejto príležitosti nariadil vyvesiť československé vlajky po celom území okresu.³⁰ V dňoch od 7. do 17. septembra sa uskutočňovali voľby do národných výborov na území celého okresu. Po zatlačení partizánov do hôr, notariáty o týchto voľbách vydávali podrobné správy.³¹ Podľa ich zistení boli voľby prevádzané násilným spôsobom, za asistencie ozbrojených jednotiek. V tomto období nemecké vojsko zabezpečovalo len mesto Bánovce, preto sa mohli bez väčších problémov tieto voľby uskutočniť v okolitých obciach.

Úlohou RONV bolo po každej stránke zabezpečiť správu celého územia. To znamená, že

25 Tamže, s. 8-10.

26 Pamätná kniha tieto udalosti približuje nasledovne: „Dopoludnie dňa 29. augusta 1944 bolo plné vzrušenia a očakávania. Nikto už nemohol pokojne pracovať. Obyvateľstvo postávalo a najmä na námestí bolo badať skupiny ľudí v debatach a dohadoch.“ ŠAP Topoľčany, f. Pamätná kniha, č. j. A/83.

27 ŠAP Topoľčany, f. Pamätná kniha, č. j. A/83.

28 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 11.

29 OBERT, Š. *Bánovce nad Bebravou (história a súčasnosť)*. Banská Bystrica : Ropa, 1995, s. 49.

30 ŠAP Topoľčany, f. Pamätná kniha, č. j. A/83.

31 Voľby v obvode Dolné Držkovce prebehli nasledovne: „Tieto voľby sa prevádzali tým spôsobom, že partizáni najprv obklúčili celú obec, t. j. obsadili všetky východy z nej, dali vyhlásiť, aby sa obecnosť zhromaždila v jednej miestnosti. Tam potom pred obecnosťou sa postavili traja partizáni so zbraňou v ruke. Prvý prehovoril Rus, ktorý sa v krátkosti vyjadril, že Rusi boli dobrí, ale teraz už všetko zlé sa naučili od Nemcov. Potom druhý partizán upozorňoval obecnosť, že ak by sa stala niekomu z partizánov, alebo ich rodinným príslušníkom nejaká krivda, za to bude trestaná celá obec. Sama voľba sa vykonala tak, že obecnosť samo navrhlo predsedu a členov a partizáni sa vyjadrovali, či tá ktorá osoba môže byť členom alebo nie.“ Tamže, f. OÚ Bánovce, šk. 85, č. j. D1-679/1944.

okrem koordinácie vojenských akcií, mal na starosti zásobovanie, správu majetku, obstarávanie peňazí pre všetky jednotky, ale aj pre obyvateľov. Okrem bežných problémov musel RONV riešiť aj omnoho vážnejšie záležitosti. Veľmi dôležitou požiadavkou bolo udržať v patričných medziach jednotky operujúce na území kontrolovanom národným výborom, či už z radov partizánov,³² alebo vojakov. Správy o riešení problémov nedisciplinovanosti bojujúcich jednotiek podávajú zázpisnice RONV, v jednej z nich Ján Zajac žiada, „...*aby energicky boli odstránení jedinci, robiaci špatnú povest' hnutiu, ako z radov vojenských útvarov, tak aj partizánskych*“.³³ Vedenie RONV si uvedomovalo, aké dôležité je, aby sa všetky ozbrojené jednotky zdržali akejkoľvek trestnej činnosti na majetku, alebo na obyvateľstve. Práve takéto činy boli používané na nepriateľskú propagandu proti miestnym povstalcem.³⁴ Po ústupe z mesta sa celý RONV presunul do podhorskej obce Žitná, kde plnil svoje doterajšie úlohy.³⁵

Dňa 3. septembra sa odohrala udalosť, ktorá donútila partizánske jednotky opustiť Bánovce nad Bebravou a uchýliť sa do horských masívov uhroveckej a vestenickej doliny.

V čase, keď veriaci vychádzali z kostola po bohoslužbách, asi o 12-tej napoludnie, letelo nízko nad mestom nemecké prieskumné lietadlo. Partizáni začali do lietadla strieľať a z lietadla strelbu opätovali. Zhodili na mesto aj niekoľko granátových bômb, tzv. žabíc, ktoré spôsobili aj materiálne škody, najmä povybíjanie okenných výplní. Pri nálete bolo zranených osem civilných osôb, z nich dvaja, líkérnik Milan Laurinec a čašník v hoteli u Hlavinu Emil Puchor zraneniam podľahli. Kuchárka Emília Bačková z hotela prišla o jednu nohu.³⁶

Vedenie miestneho povstania sa rozhodlo pre ústup jednotiek do hôr. Hlavnou príčinou tohto rozhodnutia mali byť nastupujúce nemecké jednotky od Topoľčian, ktoré disponovali ťažkými zbraňami. Z tohto hľadiska ústup bol nevyhnutný, najmä preto, že partizáni s ľahkými zbraňami sa nemohli účinne brániť.³⁷ Časť vojakov odišla posilniť jednotky v hlavnom smere predpokladaného útoku na Handlovú. Partizánske jednotky a druhá časť vojakov, najmä tí, ktorí mali v doline svoj domov, obsadili Uhrovec, Žitnú, Omastinú, Uhrov-

32 Problémami podobného charakteru sa zaoberal časopis Vestník partizána z 19. 9. 1944, ktorý vystríhal miestnych partizánov pred zločinní. „Výstrahou má slúžiť pre všetkých partizánov prípad dvoch partizánov z Vestenic. Zistené bolo totiž o týchto, že vykradli tých, ktorých počas služby legitimovali, násilím vynútili alkoholické nápoje a pokúsili sa znásilniť 2 ženské. Preto boli postavení pred partizánsky súd, ktorý ich na trest smrti odsúdil a v zmysle tohto rozsudku boli odstrelení. Česť partizánov nepripustí žiadne také pokračovanie a kto by predsa takto pokračoval, musí počítať s tým, že ho stihne taký osud ako uvedených dvoch zločincov.“ ŠAP Topoľčany, f. ONV Bánovce, zázpisnice RONV 1944.

33 Tamže.

34 „Výstredných jedincov ako z radov civilov, tak a j z jednotiek paralyzovať, lebo nepriateľská propaganda využíva skutkov týchto jednotlivcov na bilagovanie celého hnutia.“ ŠAP Topoľčany, f. ONV Bánovce, zázpisnice RONV 1944.

35 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 17.

36 ŠAP Topoľčany, f. Pamätná kniha, č. j. A/83.

37 Správa okresného náčelníka opisuje tento incident nasledovne: „Židobolševické partizánske veliteľstvo a celé ich vojsko potom asi o 14. 30 h s veľkým chvatom odtiahlo do Uhrovca a ako som sa neskôr dozvedel poniektoré tlupy až do Novák, zanechajúc na obecnom dome, kde bolo ich veliteľstvo úžasný neporiadok, šatstvo, súčiastky zbraní a iné haraburdie. Tiež zanechali v kultúrnom dome, kde spávalo partizánske vojsko mnoho narabovaných potravín, mlieka zeleniny a pod. Ihneď po odchode partizánov zmizla z obecného domu tam vystrčená česká a bolševická zástava, tieto vzali údajne partizáni pri útoku a obyvateľstvo postfhlo tiež všetky zástavy z domov nečakajúc na nič príkaz. Až o dva týždne som sa dozvedel, že príčinou tohto zbabelého a splašeného útoku bolo hlásenie spojky, že v Ostraticiach sa asi o 2. 15 h objavili dve nemecké autá obsadené ozbrojenou posádkou. Je skutočnosťou, že dve takéto autá prešli cez Veľké a Malé Ostratice smerom na majer Čaltice, kde vzali so sebou tamojšieho statkára a ríšskeho Nemca Ing. Juraja Helfa, bez ohľadu na to, že partizánske a pučistické vojsko držalo vtedy frontovú líniu v obci Krušovce pri Topoľčanoch.“ ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 16.

ské Podhradie, Kšinnú a Závadu pod Čiernym vrchom. Obranu Uhrovca, ako strediska povstalcov, bolo potrebné organizovať. Predpokladalo sa, že Nemci vyrazia najkratším smerom cez Horné Naštice. Preto v borine pri Horných Našticiach vybudovali obranu v sile jednej čaty, zamínovали priechody a podpálili stromy, aby ich v čase ohrozenia mohli zhodiť na cestu. V Miezgovciach bola vytvorená strážna a informačná služba vo forme kruhovej obrany. V prípade útoku nepriateľa ho mala napadnúť do tyla. V smere od Vestenic bol vybudovaný obranný bod na Ostrom vrchu. Za všetky úseky boli vymenovaní velitelia. Za úsek obrany od Bánoviec zodpovedal Ján Jamrich a za úsek od Vestenic Ján Šimko.³⁸

Po zistení, že sa Nemci v Bánovciach nezdržali, sa partizáni vrátili po zanechané veci. Odviezli so sebou iba cennejšie veci, masť, cukor, údeniny. Mlieko, zeleninu a zemiaky rozdali Bánovčanom, ktorí ich celé poludnie odnášali v batohoch a nádobách. V Bánovciach sa odvtedy ukázala už len partizánska spojka na motorke, alebo menšia prieskumná hliadka.³⁹

Dňa 6. septembra približne o 15.00 h prišla do Bánoviec ozbrojená nemecká jednotka na dvoch osobných a jednom nákladnom aute, v počte 60 mužov. Jej veliteľ nechal zhabať zostávajúce zásoby benzínu a všetky zásoby tabaku. Po dlhom vyjednávaní s okresným náčelníkom zbral len drahšie druhy cigár a cigariet v hodnote 17-tisíc korún. Na druhý deň zoberali partizáni zásoby cigariet v hodnote 14-tisíc korún. Zvyšok potom hlavný trafikant rozpredal medzi obyvateľmi.⁴⁰

Jednou z nezrovnalostí je definitívne obsadenie Bánoviec nemeckými vojskami. Podľa pamätníka okresného žandárskeho veliteľstva, nemecké okupačné jednotky definitívne obsadili mesto 15. septembra 1944. Odvtedy robili neustále výpady proti partizánom.⁴¹ Š. Obert vo svojej publikácii uvádza dátum definitívneho obsadenia mesta na 27. septembra.⁴² Aj pamätná kniha mesta uvádza jeden dátum, ale taktiež odlišný od predošlých dvoch. Je to 13. september 1944, keď mesto definitívne obsadili,⁴³ najprv poľnou jednotkou leteckej školy Zöppel L 28659 v počte 30 mužov a na druhý deň v počte 57 mužov.⁴⁴

Neoddeliteľnou súčasťou odboja a povstania boli partizánske jednotky vysielané na Slovensko zo Sovietskeho zväzu. Paradesantné skupiny cvičil a vysielal Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia (UŠPH) v Kyjeve, tieto predstavovali štáby budúcich partizánskych jednotiek. Okrem Sovietov boli v týchto skupinách bývalí československí občania, väčšinou príslušníci slovenskej armády, ktorí ušli od svojich jednotiek.⁴⁵

Jednou zo skupín vysadených na Slovensku a operujúcich v okolí Bánoviec nad Bebravou, bola skupina pod vedením Teodora Polu.⁴⁶ Jej odchod na územie Slovenska bol naplá-

38 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 18.

39 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 16.

40 Tamže, s. 17-18.

41 ŠAP Topoľčany, f. Pamätník okresného žandárskeho veliteľstva v Bánovciach nad Bebravou 1918 – 1946.

42 OBERT, ref. 29, s. 50.

43 Klubert vo svojej publikácii uvádza, že na Bánovce zaútočili jednotky bojovej skupiny „Schill“ dňa 11. septembra 1944 a druhý deň mesto dobyli. Po ich odchode zostala v meste pozemná jednotka Luftwaffe. KLUBERT, Tomáš. *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 156.; Túto informáciu potvrdzuje aj hlásenie nemeckého generála v Bratislave z 12. septembra 1944, keď hovorí o vyčistení Bánoviec od partizánov. PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko – Dokumenty* (ďalej NaS – D). Bratislava : Epoque, 1971, s. 539.

44 ŠAP Topoľčany, f. Pamätná kniha, č. j. A/83.

45 JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji*. Bratislava : Kaligram, 2004, s. 445.

46 Teodor Pola vyrastal vo Vávroviciach pri Opave. Po obsadení Čiech nemeckými vojskami bol pridelený na prácu do Poľska a Bieloruska. Tu vstúpil k partizánom a neskôr do 1. československého armádneho zboru. Dostal sa do Buzuluku a Jefremova, kde absolvoval parašutistický výcvik. Potom ho vybrali do dvojmesačného výcvikového kurzu pre partizánskych organizátorov vo Sviatošine. Tu bola v augustových dňoch roku 1944

novaný v noci z 27. na 28. augusta.⁴⁷ Skupina bola vysadená pri Sklabini.⁴⁸ Po kontrole výstroja a výzbroje zistili, že sa značne poškodila náhradná vysielačka a jedna rezervná batéria. Do Kyjeva na druhý deň oznámili prístátie skupiny, materiálové straty, nešťastia pri zoskoku, ale aj skutočnosť, že skupina je bojaschopná a pripravená plniť bojové úlohy.⁴⁹ Podľa rozhodnutia UŠPH jej bol pridelený operačný úsek v trojuholníku Bánovce nad Bebravou – Trenčín – Považská Bystrica. V týchto lokalitách sa nachádzali zbrojovky v Dubnici a Považskej Bystrici. Dôležité bolo aj letisko v Trenčianskych Biskupiciach. Ďalšou úlohou bolo pomôcť miestnym partizánskym skupinám v okolí Bánoviec organizovať v tomto priestore obranu na línii Bánovce nad Bebravou – Zliechov a nedovoliť prenikanie nemeckých vojenských jednotiek do Rajeckej a Turčianskej doliny.⁵⁰

V Sklabini sa ku skupine pridalo 20 mužov a spolu sa vybrali do určeného priestoru, 5. septembra dorazili do Fačkova. V obci sa pripojilo k partizánom 50 ozbrojených mužov. Z Fačkova sa oddiel presunul smerom k Čičmanom. Na nákladných autách viezli väčšie množstvo výzbroje a výstroja. Dňa 9. septembra sa im podarilo dostať do Zliechova, tu sa k nim pridalo asi 35 miestnych obyvateľov. Na druhý deň sa skupina dostala do Valaskej Belej. V obci sa nachádzalo do 60 ozbrojených dobrovoľníkov⁵¹, ktorí ešte pred niekoľkými dňami bojovali vo vestenickej doline, ich veliteľom bol Ivan Časnyk. Večer 9. septembra sa zišli velitelia všetkých partizánskych skupín v uhroveckom kaštieli, začali sa rokovania s Teodorom Polom a celým štábom. Schôdzu otvoril predseda RONV Ján Repka, ktorý privítal prítomných, najmä T. Polu a jeho oddiel. K zhromaždeným partizánom prehovoril Pola, ktorý zúčastneným načrtnol úlohy jednotky v tomto priestore. Na konci vyzval prítomných veliteľov partizánov, aby sa k nemu pridali. Všetci partizánski velitelia s týmto návrhom súhlasili.⁵² Celá skupina napokon dorazila do Uhrovca 12. septembra asi s 80 mužmi.⁵³

Polova jednotka sa rýchlo rozrastala, a preto potrebovala novu organizáciu jednotiek. Pola postupne ako prechádzal smerom na Uhrovec, zaraďoval do svojej skupiny miestne partizánske oddiely. Z týchto jednotiek sa organizovali roty, ktorých bolo osem.⁵⁴ K 20. septembru mala jednotka okolo 500 členov, a preto sa konštituovala na partizánsku brigádu Jana Žižku.⁵⁵ Bol vytvorený štáb brigády, ktorý pracoval v zložení: veliteľ brigády – Teodor Pola,

sformovaná organizátorská skupina pod jeho velením. Teodor Pola bol menovaný do hodnosti kapitána československej armády. TAKÁČ, MASÁR, ref. 6, s. 23.

47 Skupina mala pôvodne za úlohu prejsť do protektorátu a tam bojovať proti Nemcom, no pre rôzne objektívne a subjektívne príčiny sa jej nepodarilo v prvotnej fáze SNP prekročiť ani Váh. O prechod na Moravu sa skupina pokúsila v polovici septembra. Teodor Pola sa pokúsil s malou jednotkou zistiť možnosti presunu. Po stretnutí s partizánskou skupinou I. D. Dibrovu na moravsko-slovenských hraniciach, zistili, že prechod cez hranice je nereálny. CSEFALVAY, F. Partizáni v tyle nepriateľa v septembri – októbri 1944. In *Zborník múzea Slovenského národného povstania*, 1987, č. 12, s. 97-99.

48 Pri zoskoku si zlomili nohu Jaroslav Zbořil a František Horník. Menšie zranenia utrpeli Klokov, Alušik, Krpec, Šapalov a Fekete, no nezabránili im v ďalšom pochode. GAŽO, Emil. *Partizánske hnutie na Slovensku*. Strojopis, 1984, kópia uložená vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave, s. 502.

49 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 30-31.

50 ŠAP Topoľčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69.

51 Kozic uvádza, že sa k Polovi v Belej pridalo 100 mužov pod vedením Ivana Časnyka. KOZIC, Vladimír. *Partizánske hnutie na západnom Slovensku v období SNP*. In *Zborník múzea Slovenského národného povstania*, 1977, č. 2, s. 96.

52 UHLÁR, ref. 5, s. 177.

53 KOVÁČ, Jozef. *Protifašistické hnutie a odboj na Hornej Nitre*. Banská Bystrica : Sredoslovenské vyd., 1967, s. 125.

54 Tamže, s. 126.

55 Kronika obce Uhrovec nesprávne uvádza dátum vzniku zväzku Jana Žižku na 14. 9. 1944. ŠAP Topoľčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69

komisár – Štefan Kaščák, náčelník štábu – Vsevolod Klokov. Práca sa bude zaoberať iba rotami (prápormi), ktoré operovali v blízkosti Bánoviec. V okrese Bánovce nad Bebravou sa nachádzali štyri roty: 2. rota – veliteľ – Lisko Tomáš, komisár – Turek Július, poradca – Ivan Makarovský. Rota vznikla 13. septembra 1944, jej operačným pásmom bol Uhrovec a blízke okolie. 3. rota – veliteľ – Vladimír Žalman, komisár – Edita Katzová (po jej zastrelení Viliam Hanzel), poradca – Alexej Samonov. Vznikla 15. septembra 1944, držala obranu v pásme Miezgovce – Horné Naštice, Podlužany. Považovala sa za jednu z najlepších v rámci celej brigády. Z rozhodnutia štábu 14. septembra 1944 sa premiestnila do Zlatník a odtiaľ do Považského Inovca, ktorý sa stal jej novým operačným pásmom. 7. rota – veliteľ – Buchel Štefan, zástupca – Samuel Bachar. Rota vznikla 29. septembra 1944 a jej operačné pásmo siahalo od Bánoviec po Horné Naštice. Poslednou rotou nachádzajúcou sa v blízkosti Bánoviec bola 8. rota. Veliteľ – Michal Masaryk, komisár – Michal Kováčik. Vznikla 17. septembra 1944. Pôsobila na území obcí Miezgovce, Žitná a Uhrovec.⁵⁶

Brigáda sa postupne rozrastala, čo si vyžadovalo ďalšiu zmenu organizácie. K 11. novembru 1944 mala spolu 1 190 členov.⁵⁷ Najvyšší počet členov 1 596⁵⁸ dosiahla brigáda po príchode partizánov z Jegorovovej brigády, ktorých bolo 500. Veliteľom bol Vsevolod Klokov. Ich cieľom mala byť Morava. No po zostrenej situácii sa rozhodli pridať k brigáde J. Žižku. Štáb partizánskeho hnutia 4. ukrajinského frontu sa preto rozhodol povýšiť brigádu na partizánsky zväzok. Počty partizánskeho zväzku sa značne znížili po nemeckej ofenzíve z konca novembra. Časť partizánov, ktorých priviedol Klokov, sa vrátila späť k brigáde Stalin – Jegorov, časť partizánov prešla k iným jednotkám, mnohí partizáni sa dostali do zajatia, padli, alebo jednoducho odišli domov.⁵⁹

Štáb zväzku prakticky zostal ten istý ako v rámci brigády. Na ochranu štábu bol vytvorený štábný prápor, ktorý mal 180 mužov. Veliteľom práporu bol Ilja Kašura. Zväzok sa rozdelil do 10 práporov, z ktorých sa štyri zúčastnili bojov v okolí Bánoviec.⁶⁰ Šiesty prápor vznikol na báze 2. roty, ktorej velil Tomáš Lisko. Aj po vzniku práporu zostal jeho veliteľom Lisko, komisárom Július Turek a náčelníkom štábu Ivan Makarovskij. Oddiel mal 160 mužov. Pridelený mal bojový priestor Uhrovec – Bánovce nad Bebravou – Dolné Vestenice. Najčastejšie sa zdržiaval v bezprostrednom okolí Uhrovca. 6. prápor po nemeckej ofenzíve bol rozbitý a neskôr nanovo zorganizovaný. Veliteľom sa stal Ján Slaninka, komisárom Michal Chútka. 8. prápor bol postavený z 8. roty, v ktorej boli predovšetkým obyvatelia Miezgoviec. Prápor používal názov „8. oddiel Miezgovce“. Mal 60 bojovníkov, z ktorých bolo 42 Miezgovčanov. Veliteľ Michal Masaryk, komisár Ján Kováčik, náčelník štábu Cyril Dřinec. Operačným priestorom práporu bola oblasť Miezgovce – Bánovce nad Bebravou. Po ofenzíve nemeckých vojsk sa mu podarilo vymanévrovať z priestoru obkľúčenia, a preto utrpel len minimálne straty. Deviaty prápor bol vytvorený spojením 1. a 7. roty. Veliteľ Antonín Novák, komisár Vladimír Sedlář. Operačným priestorom práporu bola oblasť Slatina – Horné Motčešice – Trenčianske Teplice. Po generálnej ofenzíve nemeckých vojsk sa prápor presunul aj s inými jednotkami do Považského Inovca. O niekoľko dní Nemci podnikli útok aj na túto

56 GAŽO, ref. 48, s. 503.

57 Kováč uvádza, že už koncom októbra mala brigáda 1596 členov, čo je nesprávny údaj. KOVÁČ, ref. 53, s. 130.

58 V kronike bojov sa uvádza počet partizánov v novembri 1944 na 3 500 členov. Toto číslo je značne prehnané. KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 73.

59 GAŽO, ref. 48, s. 504-505.

60 Tamže, s. 505.

oblasť. Podľa správy kpt. Polu bol prápor rozbitý. Zvyšky jednotky sa presunuli do oblasti pohoria Vtáčnik, kde došlo k doplneniu stavov.⁶¹

Na území, kde pôsobila brigáda Jana Žižku, bolo obsadených 22 obcí, v ktorých vyhlásili obnovenie Československej republiky. Prestal tu pracovať aparát slovenského štátu – notariáty, vládni komisári. Neboli rešpektované nariadenia politických a vládnych orgánov. Činnosť zastavila HSLS, HG a HM bola zakázaná.⁶²

Vládne orgány vzniknutú situáciu riešili spôsobom preberania kompetencií inými úradmi. Napríklad agendu Notárskeho úradu v Uhrovci prebral Notársky úrad v Bánovciach, do kľia nebude umožnené normálne fungovanie úradu v Uhrovci.⁶³ O celkovú situáciu v meste a okolí počas obsadenia partizánmi sa zaujímal aj Župný úrad v Trenčíne. Správu o situácii v okrese Bánovce zaslal okresný náčelník.⁶⁴ Spojenie s okresným úradom bolo možné jedine prostredníctvom „spoľahlivých“ ľudí. O situácii na území obsadenom partizánmi brigády hovorí list vedúceho notára v Radiši okresnému náčelníkovi A. Minárikovi.⁶⁵

Po príchode jednotky do obcí uhroveckej doliny sa začali prípravy na bojové prepady. Brigáda zatiaľ nepocitovala tlak nemeckých vojsk, a to najmä z dôvodu, že väčšina síl bola viazaná na území stredného Slovenska do konca októbra 1944.

Prvou spoločnou akciou jednotky bol nočný prepad Bánoviec nad Bebravou dňa 9. septembra 1944. Veliteľom prepadu bol Ivan Časnyk. Akcia bola dohodnutá na porade veliteľov v uhroveckom kaštieli. Prepad mesta nemal byť len vyhnaním nemeckej jednotky z Bánoviec, ale mal novým členom posilniť sebavedomie a ukázať v praxi využitie momentu prekvapenia. Termín útoku bol stanovený v noci z 9. na 10. septembra, s východiskom z Uhrovca tromi smermi na Bánovce. Prvý smer mal viesť okolo potoka a cintorína smerom na žandársku stanicu, sklad zbraní HG a železničnú stanicu s cieľom zaistiť cestu od západu. Druhý smer mal viesť z Uhrovca stredom mesta, s tým že bude nutné vytlačiť Nemcov z budovy meštianskej školy, kde boli ubytovaní. Posledný smer mal viesť od Miezgoviec na topoľčiansku križovatku ciest, kam sa predpokladal ústup nemeckej jednotky.⁶⁶

Partizáni nasadli do nákladných áut, ktoré ich so zhasnutými svetlami dovezli do Horných Naštíc. Tu sa jednotky rozdelili. Jedna skupina odchádzala chodníkom okolo potoka, ostatní postupovali jarkami okolo cesty ku školskému majetku. Rozviedčik zlikvidoval stráž na moste a vtedy sa ozvala strelba z ulíc mesta. Partizáni pri prepade dokonale využili moment prekvapenia. Nemecké stráže a členovia Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy (POHG) ustupovali smerom k železničnej stanici a ďalej do polí na Veľké Chlievany, Dolné Naštice a Rybany.⁶⁷ Partizáni ovládli celé mesto. Po príchode nákladných áut naložili zbrane

61 Tamže, s. 511-516.

62 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 38-39.

63 ŠAP Topoľčany, f. OÚ Bánovce, šk. 85, č. j. D1-817/1944 prez.

64 Správa hovorí: „Normálne administrovanie v tunajšom okrese je do veľkej miery porušené. Stále spojenie je len s niekoľkými notárskymi úradmi. Pravidelné a normálne spojenie však v okrese vôbec nejstuuje, pretože aj vlakové spojenie je prerušené. Na uvedenej skutočnosti tunajší úrad nemôže nič meniť, lebo nie je v jeho moci s obsadenými obcami spojenie obnoviť. Zo 7 žandárskych staníc 5 je výkon takmer nemožný, pretože žandári na staniaciach boli partizánmi odzbrojení a vo výkone služby sú hatení. Predbežne sa nedá predvídať, do kedy tento stav potrvá.“ ŠAP Topoľčany, f. OÚ Bánovce, šk. 85, č. j. D1-688/1944 prez.

65 V liste notár Viliam Záhorský vysvetľuje, prečo sa nemôže dostaviť do Bánoviec:

„V Bánovciach som už nebol 12 týždňov z dôvodov, ktoré sú vám iste známe, ba ani svojich rodičov som odvtedy nevidel. Pošta vôbec nám nechodí, ani ja nemôžem nič expedovať. I keď občania Radiše už ojedinele chodia do Bánoviec, mne je to ťažšie lebo by som vzbudil podozrenie, že donášam správy; a to by pre mňa bolo veľmi zlé. Ráče sa takto dívať na tú okolnosť, že ja sa obávam cesty do Bánoviec.“ Tamže, č. j. D1-770/1944 prez.

66 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 36.

67 Tamže, s. 39.

ukoristené zo skladu HG a žandárskej stanice. Na jedno z nákladných áut naložili sanitný materiál z lekárne. Po päťhodinovom obsadení mesta odišli jednotky organizovane a usporiadane⁶⁸ späť do Uhrovca, pretože vraj na pomoc boli „privolané tanky typu Tiger“, proti ktorým boli ľahké zbrane neúčinné.⁶⁹ Táto interpretácia sa nezohoduje s denníkom jedného z nemeckých vojakov, ktorý sa zúčastnil bojov z 10. septembra: „Do Bánoviec prenikli hliadky z bojovej skupiny Schill, keď obsadili mesto, ďalší úder smeroval na kopce východne od mesta, kde partizáni ustupovali v neriadených húfch. Ďaleko sa nedostali, lebo aj tu sa v značnej miere guľomety a delá zaslúžili na ich rozbití.“⁷⁰

Navyše informácia o tankoch typu Tiger pri obsadení Bánoviec sa nezakladá na pravde. Tieto tanky boli nasadzované len na najhorúcejších úsekoch západného a východného frontu, a na povstaleckom bojisku sa vôbec neobjavili. Tanky typu Tiger boli nasadené až v Karpatsko-duklianskej operácii. Jednotky skupiny „Schill“, ktoré obsadzovali Bánovce nad Bebravou, v skutočnosti disponovali inou výzbrojou.⁷¹

Nemci obsadili mesto a vyšli až na vršok nad Hornými Našticami. Partizáni z obavy, že Nemci sa pustia do doliny, odišli aj z Uhrovca. V Uhrovci zostala len Liskova rota. Tieto udalosti sa odrazili aj v správaní občanov. Keď videli, že partizáni odchádzajú do vyššie položených oblastí, nastala v Uhrovci panika. Obyvatelia sa obávali Nemcov, a preto naložili na vozy svoj majetok a utekali hore dolinou do Omastinej, Uhrovského Podhradia, Kšínovej a Závady pod Čiernym vrchom. Keď Nemci ďalej nepostupovali, partizáni presvedčili Uhrovčanov, aby sa vrátili domov.⁷²

Prepady Bánoviec boli pre brigádu prestížnou udalosťou, ktorá mala aj politický význam. Najmä z toho hľadiska, že Bánovce boli farským sídlom slovenského prezidenta Dr. Jozefa Tisu. Jedným z dôvodov prepádov bolo vyriešenie otázky zásobovania. Dôležité boli najmä potraviny, ale aj sanitný materiál a lieky, ktorých bol nedostatok pri častých potýčkach partizánov s Nemcami. Samozrejme, boli to aj zbrane a strelivo, ktoré sa im podarilo ukoristiť.

Podľa hlásenia okresného náčelníka partizáni prišli do mesta opäť 11. septembra. Zvolali všetkých mužov na námestie a vyzvali ich, aby sa dobrovoľne pridali k nim. Keď sa nikto nepridal, vyzvali členov HG, aby sa dostavili do mestského domu. Prehovoril k nim ruský partizán Ivan, ktorý žiadal, aby zriadili z HG obranu mesta proti nemeckým jednotkám. Po vysvetlení, že HG nedisponuje potrebným výstrojom a ani nikdy nemala vojenský výcvik, upustilo sa od tejto požiadavky. Ivan zvolal všetkých na 18.00 h do kultúrneho domu za účelom voľby národného výboru. K zhromaždeniu mali prehovoriť traja rečníci, a to starosta a vládny komisár František Kluvánek a vedúci partizánov Ivan a Václav. Správa konštatuje: „Už pred samým prevedením voľby členov národného výboru podarilo sa starostovi Františkovi Kluvánkovi a najmä Štefanovi Švaňovi akt. tajomníkovi prehovoriť vedúcich partizánov, aby upustili od voľby národného výboru. Schôdza bola skončená bez voľby na veľké uspokojenie všetkých prítomných.“⁷³

68 V časopise Vestník Partizána č.1 z 15. septembra sa uvádza: „Nemeckí fašisti opatrení tankami, obrnenými vozmi a ťažkými zbraňami napadli naše pomerne slabšie sily, takže tieto boli nútené opustiť mesto Bánovce. Nebol to útek, ale ústup v zmysle známej taktiky partizánskej, ktorá sa vyhne nerovnému boju a zasadzuje nepriateľovi rany tam, kde je to najúčinnnejšie ako to urobili partizáni oddielu Jana Žižku...“ KOZIC, ref. 51, s. 98.

69 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 39.

70 KOVÁČ, ref. 53, s. 94.

71 KLUBERT, ref. 43, s. 113-115.

72 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 39.

73 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 20.

Ďalší prepad Bánoviec sa mal odohrať v noci zo 16. na 17. septembra. Štáb dostal informáciu, že prezident Tiso príde do Bánoviec 16. septembra a bude tu nocovať. K útoku na Bánovce, ktorý sa mal začať o 22.00 h bola vydelená rota Vladimíra Žalmana a skupina na čele s Ivanom Časnykom. Aby zmiatli nemecké sily, mali podniknúť útok v ten istý deň smerom na Mníchovu Lehotu. Skupine velil Ivan Romanov. Prepad pri Mníchovej Lehotě zalarmoval jednotky v úseku Trenčín – Topoľčany. Vojaci v meste vytvorili tri ohniská odporu. Prvé bolo v meštianskej škole, kde boli Nemci ubytovaní. Druhé sa nachádzalo na námestí, kde na veži kostola bolo vybudované guľometné hniezdo. Odtiaľ ovládali celé námestie a prístupovú cestu od Uhrovca. Opevnená bola budova železničnej stanice, odkiaľ kontrolovali železnicu, prístupové cesty od Trenčína, Topoľčian a Novák, ale aj príchod od mesta na stanicu.⁷⁴

Partizánsky útok sa začal v určenú hodinu. Jednotky obišli budovu meštianskej školy, kde bola silná obrana a začali útočiť na námestie. Kvôli guľometu na veži kostola nemohli postupovať ďalej. Guľometné hniezdo bolo napokon zničené strelou z protitankovej pušky. Po uvoľnení námestia časť partizánov smerovala na meštiansku školu a druhá časť k internátu učiteľského ústavu a k rímskokatolíckej fare. Podľa kroniky bojov tam skutočne prezident Tiso nocoval. Keď vtrhli na faru, našli odostlanú posteľ, časti vrchného ošatenia. Personál fary partizánov informoval, že „*pána dekana nemeckí vojaci dovezli v nočnej košeli na pancierovom aute*“. Keď nenašli Tisa, rozhodli sa zobrať aspoň jeho auto s vlajkou a označením S-1, ktoré našli pred farou a vzali ho do doliny ako korisť.⁷⁵

Iné publikácie a pramene nezaznamenávajú túto udalosť pre partizánske hnutie takú dôležitú. Veď mohli zatknúť najvyššieho predstaviteľa vtedajšej moci, čo by bolo obrovským úspechom. Pravda je taká, že prezident Tiso sa v tej dobe vôbec nezdržoval v Bánovciach.

Podľa správy okresného náčelníka sa partizáni vrátili do Bánoviec, po tom, čo náhle odišla nemecká posádka v noci z 19. na 20. septembra. Dostavili sa do mesta dopoludnia na motorkách a niekoľkých vozidlách. Okresný náčelník udalosti opisuje nasledovne: „*V ten deň asi o 10.00 hod. prišiel do mojej kancelárie ruský parašutista, ktorý bol komandantom židobolševických partizánov. Prvá jeho otázka bola, aby som mu sdělil, prečo utiekli niektorí gardisti z Bánoviec nad Bebravou. Ja som mu odvetil, že príčinu svojho odchodu mi títo nesdelili ale nech sa nečuduje, keď ten kto môže utekať z Bánoviec, lebo každý vidí, že partizáni počínajú si surovo a pripomenul som mu, že pred príchodom nemeckej posádky istá tlupa v opilom stave strieľala po ulici z pušiek a automatov, že jeden opitý partizán strelil aj na žandársku stanicu a druhá ich tlupa zas pri svetlom dni vyrabovala byt vedúceho notára. Na to mi povedal, že práve preto prišiel ku mne, aby mi dokázal, že partizáni nariadili mužstvu prísnu disciplínu, aby sa podobné prípady neopakovali a ako dôkaz predložil mi na stroji napísaný akýsi partizánsky vestník, podľa ktorého odsúdil ľudový súd dvoch partizánov pre lúpež na smrť.*“⁷⁶ Posledný a zároveň najväčší útok na Bánovce nad Bebravou sa odohral v noci 26. septembra.⁷⁷ Jednotky viedol skúsený veliteľ Ivan Časnyk,⁷⁸ ktorý už niekoľko útokov na Bánovce riadil. Akcia mala slúžiť na doplnenie zbraní a sanitného materiálu z lekárne Dr. Balegha. Partizáni sa zamerali na budovu meštianskej školy a železničnej stanice, kde boli nemeckí voja-

74 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 44-45.

75 Tamže, s. 45.

76 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 21.

77 Na prepade sa zúčastnili dve roty – 6. a 8. GAŽO, ref. 48, s. 511, 514.

78 Gažo spomína iné mená veliteľov pri útoku na Bánovce nad Bebravou, menovite zástupcu veliteľa brigády kpt. Rezuta a zástupcu komisára Arnošta Krpeca. Tamže, s. 523.

ci dobre opevnení. Keďže sa vojaci nepokúsili vyjsť z týchto dvoch budov, partizáni obsadili mesto na niekoľko hodín a potom odišli smerom na Uhrovec.⁷⁹ Od Topolčian sa blížila nemecká jednotka, ktorá ich začala ostreľovať.⁸⁰

O obsadení mesta podáva svedectvo tiež správa okresného náčelníka. Správa vyzdvihuje najmä statočnosť nemeckej jednotky z vojenskej školy v Malackách, ktorej sa mesto podarilo ubrániť. Prestrelka trvala od 3.15 do 5.15 h. Zúčastnilo sa jej 200 – 250 dobre ozbrojených partizánov. Nehovorí sa v nej o jednotke z Topolčian, ale o neznámej jednotke z Trenčína, ktorá prišla na pomoc do Bánoviec.⁸¹

Po prepade Bánoviec začali Nemci s prísunom posíl. Nemecké velenie pripravovalo vyčistenie priestoru Trenčianske Teplice – Machnáč – Bánovce nad Bebravou. Do Bánoviec nad Bebravou boli presunuté značné sily z Nitry a Topolčian pod velením obersta Bachmeiera. Ceľ akcii velil Sturmbannführer⁸² Dr. H. Jaskulski. Okrem vlastných jednotiek SS z Trenčína mal k dispozícii pridelené jednotky z Bratislavy, Piešťan, Malaciek a Uherského Hradišťa. Prišli aj posily technických jednotiek s tankmi a obrnenými transportérmi s mínometmi, ktoré boli vysunuté k Trenčianskej Teplej a Mníchovej Lehote. V širokom okolí nastalo zatýkanie osôb podozrivých z účasti alebo podpory partizánov. Bezpečnostná služba SD z Trenčína v spolupráci s POHG v dňoch 25. septembra – 5. októbra zatkla 350 osôb podozrivých zo spolupráce s partizánmi. Podrobili ich tvrdým výsluchom v trenčianskej väznici, časť prepustili domov a časť zatknutých odtransportovali do koncentračného tábora v Mauthausene.⁸³

Do Bánoviec prišiel 5. októbra z Trenčína oddiel bezpečnostnej služby SD, ktorému velil Dr. H. Jaskulski. Zaisťovali viacero osôb, z ktorých 10 odviezli na výsluch do Trenčína a neskôr Ilavy.⁸⁴

Ako už bolo predznačené, nemecké sily sa rozhodli vyčistiť cestu v smere Trenčianske Teplice – Bánovce nad Bebravou – Nováky – Prievidza, aby mali nerušený presun vojsk do bojového priestoru na strednom Slovensku.⁸⁵

Boje na tomto úseku sa začali 29. septembra. Do generálnej ofenzívy 22. novembra sa boje v tejto oblasti odohrávali takmer každodenne. Už 29. septembra sa udiala silná prestrelka medzi partizánmi a jednotkami Nemcov, medzi Machnáčom a Hornňanmi, v priestore obcí Peťovka, Petrova Lehota, Hornňany, Bobot a Bobotská Lehota. V boji padlo 12 partizánov, ktorých pochovali v obci Krásna Ves a traja nemeckí vojaci.⁸⁶ Boje v tento deň viedli 1. rota pod vedením komisára Sedlára a dve čaty 3. roty Vladimíra Žalmana.⁸⁷

Dňa 5. októbra v ranných hodinách narazili partizánske rozvedky na nemecké oddiely pod Machnáčom v smere do Trenčianskych Teplíc. Došlo k prestrelke, po ktorej sa Nemci stiahli do Trenčianskej Teplej. Na druhý deň sa vrátili na nákladných autách, s podporou troch tankov. Vyšli na Machnáč, roztiahli sa do bojovej formácie a postupovali v smere do

79 Šišmiš uvádza, že partizáni mesto neobsadili pre nejednotnosť velenia a nehody medzi nimi. ŠIŠMIŠ, M. *Bánovce nad Bebravou. 1232-2002*. Martin : Osveta, 2002, s. 161.

80 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref.18, s. 56.

81 ŠA BY, f. TŽ II, k. 57, 1944 prez., s. 23.

82 Pozri bližšie štruktúra Pohotovostnej skupiny H nemeckej bezpečnostnej polície SIPO a bezpečnostnej služby SD. HALAJ, Dušan et al. *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 143.

83 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 53.

84 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 24.

85 ŠAP Topolčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69.

86 ŠA BY, f. TŽ II, k. 57, 1944 prez., s. 23.

87 TAKÁČ, MASÁR, ref. 6, s. 118.

doliny. Odpor partizánov organizoval Štefan Dudášik, ktorý vyslal spojky na štáb brigády. Partizáni mali šťastie, pretože Nemci nemali so sebou žiadnu jednotku POHG, ktorá by poznala terén. Preto sa neodvážili urobiť obchvat, čo by znamenalo zničenie partizánov v tomto priestore. Štáb sa rozhodol pomôcť bojujúcim jednotkám svojou zálohou, ktorej velil Pavol Dolný. Chrániť bok bojujúcich partizánov od Bánoviec nad Bebravou sa rozhodla jednotka podľužanských partizánov pod vedením Buchela a Bachara. Z Uhrovca bola do bojového priestoru presunutá časť jednotiek pod vedením Tomáša Lisku. S príchodom večera sa rozhodli nemecké jednotky stiahnuť do Trenčianskych Teplíc. Dňa 7. októbra začal nový útok nemeckých jednotiek v smere od cesty Bánovce nad Bebravou – Mníchova Lehota paľbou z diel a mínometov postavených na obrnených autách. Tieto držali v dostatočnom odstupe od protitankových pušiek, čím znemožnili partizánom účinne zasiahnuť. Postupne sa im podarilo vytlačiť partizánske jednotky z obcí Bobot, Dolné a Horné Motešice. Štáb rozhodol o vytvorení obrannej čiary na línii Podľužany – Timoradza – Krásna Ves – Slatinka – Slatina – Šípkov – Čierna Lehota.⁸⁸

Podľa partizánskych odhadov Nemci nasadili 800 – 900 mužov, z ktorých 180⁸⁹ boli zabití. Na strane partizánov boli doteraz najväčšie straty 12 mŕtvych⁹⁰ a 37 stredne a ťažko ranených. Partizáni boli pochovaní v Krásnej Vsi.⁹¹ Smútočnú reč predniesol veliteľ brigády Teodor Pola. Partizáni nad hrobmi padlých zaspievali československú štátnu hymnu a pieseň *Kto za pravdu horí*. Pohrebu sa zúčastnila verejnosť z obcí slatinskej doliny⁹².

Keďže sa okupačnej moci nedarilo celkom eliminovať aktivity partizánov, rozhodol sa okresný náčelník zastaviť všetky prídely. Týmto spôsobom sa chcel pomstiť obyvateľom podhorských obcí za spoluprácu s partizánskym hnutím. Štáb brigády spolu s RNV reagovali výhražným listom, ktorý odoslali do Bánoviec prostredníctvom uhroveckého vládneho komisára. V liste sa zmieňovali, že ak nebudú do obcí posielané prídely, zničia vodovod z Dubníčky do Bánoviec nad Bebravou. Po varovaní zo strany partizánov nakoniec okresný náčelník ustúpil.⁹³

Tak ako aj Nemci, tak aj partizáni sa dopustili niekoľkých prešlapov. O tejto činnosti podávajú hlásenia žandárske stanice a notárske úrady, samozrejme, iba tie, ktoré neboli pod kontrolou partizánov. Žandárska stanica v Svinnej uvádza, že v mesiaci september a október sa udialo v jej obvode niekoľko krádeží a vražd spôsobených partizánmi. Stanica tieto nemohla vyšetriť, pretože žandári nedisponovali žiadnymi zbraňami, nakoľko im ich odobrali partizáni.⁹⁴ Notársky úrad v Držkovciach informuje o výčinoch partizánov podobne „*V noci v Dolných Držkovciach previedli partizáni veľké rabovanie u obyvateľov nemeckej*

88 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 54-55.

89 Kozic vo svojej interpretácii uvádza 160 mŕtvych a 230 zranených nemeckých vojakov. Počet mŕtvych partizánov bol 11 a zranených 18. KOZIC, ref. 51, s. 100.

90 Informácie o počtoch zabitých Nemcov sú značne nadhodnotené. Keďže partizáni mali veľký nedostatok zbraní, nie je možné, aby zabili toľko nemeckých vojakov pri minimálnych stratách. Nemci mali nepomerne lepšiu výzbroj, už len tento fakt odporuje takýmto dezinterpretáciám. (pozn. J. M.)

91 Kronika bojov uvádza počet padnutých partizánov 10 a počet stredne a ťažko ranených 17. Spomína aj iné miesto pochovania, obec Trebichavu. KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 54- 55.; Údaj o 12 padlých partizánoch podporuje aj správa okresného náčelníka, pretože toľko bolo narátaných hrobov v obci Krásna Ves. ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 23.

92 TAKÁČ, MASÁR, ref. 6, s. 119 – 120.

93 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 57.

94 ŠAP Topolčany, f. OÚ Bánovce, šk. 82, č. j. D1-813/1944 prez.

*národnosti, ďalej u obyvateľov slovenskej národnosti, ktorí majú pridelené pozemky bývalých židovských vlastníkov.*⁹⁵

V priebehu mesiacov september a október sa nemeckým jednotkám nedarilo dostatočne eliminovať činnosť partizánov v Strážovských vrchoch a Považskom Inovci, sčasti aj preto, že nemecké vojská sústreďovali svoju pozornosť na stredné Slovensko. Po porážke Povstania a obsadení Banskej Bystrice mohli naplno rozvinúť útok aj na centrá partizánskeho hnutia na západnom Slovensku. Týkalo sa to najmä oblasti, kde operovala brigáda Jana Žižku. Protipartizánske akcie neboli namierené len proti povstaleckým jednotkám, ale aj proti obyvateľstvu podhorských obcí, ktoré muselo znášať kruté zaobchádzanie pri podozrení, že spolupracovalo s partizánskym hnutím. Jednou z ohrozených skupín boli aj občania židovského pôvodu, ktorí sa pred postupujúcimi jednotkami poukryvali v podhorských obciach alebo horách.

Tieto akcie vykonávali s jednotkami armády aj špeciálne komandá určené na vyhľadávanie židov a boj s partizánmi. V súvislosti s postupom armád sa na územie západného Slovenska dostávali komandá Einsatzgruppe H nemeckej bezpečnostnej polície SIPO a nemeckej bezpečnostnej služby SD. Štáb pohotovostnej skupiny H sa nachádzal v Bratislave pod velením SS-Obersturmbannführera Dr. J. Witisku. Na začiatku povstania na západnom Slovensku operovali Einsatzkomandá 13 a 14. Po ich presunutí na stredné Slovensko vyplnilo vákuum zvláštne komando ZbV 15.⁹⁶

Bánovce nad Bebravou a okolie malo vo svojej právomoci Einsatzkomando 13, ktoré od 1. septembra sídlilo v Trenčíne. Veliteľom bol od 20. septembra SS-Sturmbannführer Dr. Hans Jaskulski, predtým ho zastupoval kriminálny radca gestapa v Brne Otto Kozlowski. V Bánovciach bol vytvorený oporný bod, ktorého veliteľom sa stal SS-Hauptsturmführer Lothhar Heinbach, zástupca veliteľa Einsatzkomanda 13. Dňa 3. novembra bolo z nariadenia Einsatzgruppe H zriadené Sonderkomando ZbV 15 sídliace v Nitre, ktorého veliteľom bol SS-Sturmbannführer Werner Hersman. Po odchode Einsatzkomanda 13 malo na starosti územie okresu Bánovce nad Bebravou. Najhorlivejším veliteľom oporného bodu v Bánovciach bol SS-Oberscharführer Alois Gerbricht.⁹⁷

Na území Slovenska popri komandám existovali špeciálne protipartizánske jednotky. Začiatkom septembra 1944 sa vytvorila jednotka SS – Stíhací zväz Juhovýchod, stíhacia skupina Slovensko, pod krycím menom Jozef. Na čele jednotky pôsobil SS-Obersturmführer Dr. Werner Pawlovski. Základná časť jednotky dorazila do Bratislavy 10. septembra. Jej prvoradou úlohou bol nábor príslušníkov HG, HM a bratislavských Nemcov. Po tom, ako sa o nej rozšírili správy medzi civilným obyvateľstvom, bola premiestnená do Rohožníka a neskôr do Sekúl. Tu pri jednotke pôsobilo 40 Slovákov. Priamo v Sekuliach sa rozdelila do štyroch čiat. Koncom októbra sa štáb a dve čaty presunuli do Trenčianskych Teplíc⁹⁸, kde robili výpady do vzdialenosti 60 – 70 km.⁹⁹

Ďalšou špeciálnou protipartizánskou jednotkou, ktorej činnosť zasiahla územie okresu Bánovce nad Bebravou, bola Abwehrgruppe 218 – smutne preslávený Edelweiss. Jej veliteľom bol major gróf Erwin Thun von Hohenstein. Slovenská časť jednotky pod vedením

95 Tamže č. j. D1-679/1944 prez.

96 HALAJ, ref. 82, s. 89, 95.

97 Tamže, s. 93, 143-144.

98 O jednotke Jozef podáva správu kronika bojov J. Žižku. Uvádza o jednotke niekoľko údajov, ktoré sa nezhodujú s inou literatúrou. Podľa nej bol veliteľom dôstojník SS Michalský. Odvodové stredisko a stredisko výcviku sa údajne nachádzalo v Žiline. KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 58.

99 HALAJ, ref. 82, s. 101.

kpt. Ladislava Nižňanského sa zúčastnila vraždenia v lese Kameň pri obci Kšinná vo februári 1945. V lese našli bunkre, kde sa ukrývalo 18 židovských občanov, ktorých obrali o všetky cennosti a napokon zavraždili.¹⁰⁰

V brigáde (zväzku) J. Žizku boli nasadení niekoľkí informátori, ktorých po odhalení čakal trest smrti. Koncom septembra zajali jedného z informátorov Okresného veliteľstva HG v Bánovciach. Bol ním občan Kšinnej, prostredníctvom ktorého sa podarilo chytiť pri Ozorovciach majiteľa likérky z Topolčian. Ten prevádzal dokumenty zo Župného veliteľstva HG v Trenčíne, pre okresné veliteľstvá v Topolčanoch a Bánovciach nad Bebravou.¹⁰¹ Ďalším prípadom bolo odhalenie partizánky menom Gita, ktorá sa vydala za istého Rychtárika. Ten o sebe tvrdil, že utiekol z povstaleckého frontu a chce sa zapojiť znovu do odboja. Štáb brigády im ale neveril, a preto sa presunul na iné miesto. Neskôr videli ľudia toho istého Rychtárika ako chodil s Nemcami po dedinách a vyzýval Slovákov, aby odišli od partizánov, nech nechajú bojovať Čechov, Rusov, Židov a Cigánov.¹⁰²

Spolu s jednotkami SS sa podieľali na výpadoch proti partizánom členovia Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy (POHG). Pohotovostný oddiel v Bánovciach bol nanovo zorganizovaný koncom októbra 1944. Vtedy do mesta prišiel oddiel POHG z Trenčína a Piešťan, ktorý pomáhal pri nábore nových členov. Keď túto úlohu vykonal, vrátil sa do Trenčína dňa 16. novembra 1944.¹⁰³ Súčinnosť miestneho oddielu POHG s nemeckými jednotkami bola dôležitá, z dôvodu znalosti terénu v horských oblastiach. Nemci často nasadzovali gardistov ako sprostredkovateľov medzi nimi a miestnym obyvateľstvom. Nezriedka sa podieľali aj na rabovaní a krádežiach, čo bolo v niektorých prípadoch veľmi výnosné.

Prvá väčšia protipartizánska akcia sa odohrala 29. októbra 1944. V ranných hodinách zaútočili na Miezgovce nemecké jednotky a oddiel POHG z Bánoviec v počte 800 mužov. V obci partizáni vyhlásili poplach. Obranu mal na starosti veliteľ 8. roty Michal Masaryk. Na vstupe do obce od Bánoviec nechal postaviť ľahké guľomety a dve protitankové pušky. V dedine nastal zmätok, obyvatelia začali ukrývať svoje cennosti a časť z nich ušla na pozvoch do vyššie položených miest. Pred presilou sa napokon museli partizáni stiahnuť do okolitých lesov.¹⁰⁴ Časť nemeckých vojakov vytvorila okolo obce kruhovú obranu a neustále strieľali do lesného porastu. Ostatní začali vyháňať z domov občanov. Sústreďovali ich v strede obce a začali prehliadať domy. Odnášali so sebou najmä cenné veci, ktoré nestihli obyvatelia ukryť. Vyrabovali aj miestny konzum, ktorého majiteľka sa postavila na odpor. Nemci ju zbili a vyhodili von na ulicu. Surovo zaobchádzali nielen s dospelými, ale aj so starcami a deťmi. Aby neboli nemeckí vojaci ohrozovaní strelbou z lesov, zobrali si občanov ako živé štíty. Partizáni sa v lesoch po príchode posíl z Omastinej a Uhrovskeho Podhradia preskupili. Jedna časť partizánov začala hasiť domy, ktoré Nemci pri odchode zapálili. Druhá časť sa ukryla v lese, kde čakali na odchádzajúce jednotky s cieľom spôsobiť im čo najväčšie straty. Tento zámer sa neuskutočnil, pretože by pri strelbe mohli ohroziť samotných obyvateľov Miezgoviec.¹⁰⁵

Škody po akcii boli obrovské. Úplne zhorelo 34 domov, 17 bolo čiastočne vypálených. Zhorela aj budova školy a 12 hospodárskych stavenísk. Po príchode do Bánoviec vydělili zo

100 Tamže, s. 103.

101 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 45-46.

102 TAKÁČ, MASÁR, ref. 6, s. 121.

103 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 26.

104 UHLÁR, ref. 5, s. 180.

105 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 67-68.

zajatcov 36 mužov podozrivých z pomoci partizánov. Odvliekli ich do Nitry, kde ich po niekoľkodňovom bití a mučení prepustili.¹⁰⁶

Dňa 4. novembra zaznamenali hliadky stojace pred Uhrovcom mimoriadny ruch. Veliteľ partizánov v Uhrovci Tomáš Lisko požiadal o posily, ktoré dorazili včas. Zaujali bojové postavenie a čakali na nemecké jednotky. Tie postupovali v niekoľkých smeroch. Nemci začali útok sústredenou mìnometnou paľbou na pozície partizánov. Jedna skupina prichádzala po ceste od Horných Naštíc. Ďalšia skupina postupovala po trati bývalej úzkokolajnej železnice a ako prvá narazila na postavenie partizánov. Spustila sa prudká prestrelka. Partizánov najviac prekvapila jednotka, ktorá sa dostala cez salaš na horný koniec obce. Odtiaľ začala paľbu a donútila partizánov stiahnuť svoje sily východným smerom. Nič netušiaci obyvatelia utekali smerom na Ostrý vrch, no aj týchto prekvapila nemecká jednotka postupujúca od horného konca obce. Týmto spôsobom sa nepodarilo takmer nikomu utiecť. Boj o Uhrovec trval takmer štyri hodiny. Partizáni sa stiahli do hôr a svojich ranených dopravili do nemocnice v Uhrovskom Podhradí. Nemci mali 8 mŕtvych,¹⁰⁷ zabitý bol aj veliaci dôstojník, ktorého zasiahla strela z guľometu.¹⁰⁸

Nemci a bánovskí gardisti vyhnali všetkých obyvateľov zo svojich domov. Domy opäť prehľadali a čo malo cenu odviezli so sebou. Obec zapálili a opäť zobrali so sebou obyvateľov do Bánoviec, ktorých použili ako živé štíty proti partizánom. Vypálili 35 domov a 18 hospodárskych stavenísk, čiastočne zničili päť domov a tri hospodárske staveniská.¹⁰⁹

V Bánovciach sústredili zajatých občanov na nádvorí učňovskej a ľudovej školy. Ženy a deti oddelili od mužov a poslali ich domov.¹¹⁰ Prvý výrok vyšetrovateľov znel, že všetci muži sú partizáni alebo ich pomáhači, a preto bude každý druhý zastrelený. Tento výrok vyvolal v radoch obyvateľov zdesenie. Za životy mužov sa prihovárali funkcionár HSĽS a riaditeľ ľudovej školy v Uhrovci Jozef Bertušek, rímskokatolícky kňaz Imrich Branikovič a evanjelický farár Karol Novomeský. Vyšetrovatelia boli nekompromisní. Až po intervencii popredných členov HSĽS v Bánovciach sa nechali prehovoriť. Po dlhšom preverovaní a vypočúvaní väčšinu mužov prepustili vo večerných hodinách domov.¹¹¹ Časť mužov podozrivých zo spolupráce s partizánmi alebo účasti na partizánskom hnutí eskortovali do Nitry a neskôr do Viedne.¹¹² Zo správy okresného náčelníka vyplýva, že o tejto akcii nemali úrady v meste žiadne podrobné informácie. Celkové škody podľa podaných žiadostí poškodených sa v prípade Miezgoviec vyšplhali na 5 miliónov a v Uhrovci na 8 miliónov korún.¹¹³

Z Trenčianskych Teplíc sa protipartizánska jednotka Jozef spolu s posádkou z Motešíc presunula do priestoru brigády dňa 1. novembra 1944. Vyšli do slatinskej doliny s cieľom zlikvidovať partizánov podlužanskej skupiny, jednotky Zujeva, Sedlára a sídlo štábu v Kšínnej. V horách pôsobila do 13. novembra.¹¹⁴ Členovia jednotky Jozef sa 7. novembra dosta-

106 HALAJ, ref. 82, s. 91.

107 Správa okresného náčelníka sa zmieňuje o troch mŕtvych nemeckých vojakoch. ŠA BY, f. TŽ II, k. 57, 1944 prez., s. 26.

108 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 71.

109 HALAJ, ref. 82, s. 91.

110 Okresný náčelník vo svojej správe zdôrazňuje, že do Bánoviec bolo privezených 40 – 50 mužov, žiadne ženy a deti. ŠA BY, f. TŽ II, š. k. 57, 1944 prez., s. 26.

111 ŠAP Topolčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69.

112 HALAJ, ref. 82, s. 91.

113 ŠA BY, f. TŽ II, š. k. 57, 1944 prez., s. 26.

114 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 68-69.

vili do obce Šípkov.¹¹⁵ Vydávali sa za jednotku 1. československej armády, ktorá prichádzala od Banskej Bystrice. Jednotku viedol Werner Pawlovski, ktorý sa vydával za nadporučika Jelínka.¹¹⁶ Po vojne viedla vyšetrovanie žandárska stanica v Slatinke nad Bebravou, na základe podnetu Okresného ľudového súdu (OLS) v Bánovciach nad Bebravou. Snažila sa vyšetriť, či nešlo o dielo udavača, čo sa jej nepodarilo. V podozrení boli najmä osoby zo Šípkova spojené s režimom slovenského štátu (starosta Gejza Švoch, príslušníci miestnej HSLŠ a HG – Aladár Šinský, Ján Belan, Jozef Mikuš, Ľudovít Dvorský, Jozef Mokry a Ľudovít Ďurčo). Jednotka si dala predvolať na salaš Lupenice starostu Šípkova Gejzu Švocha. Po jeho dostavení sa mu predstavil veliteľ ako npor. Jelínek a požiadal ho, aby celej jednotke obstaral v miestnom konzume potraviny. Starosta to odmietol, a tak ho s vyhrázkami prepustili domov. Podarilo sa im napokon presvedčiť dvoch bratov Alojza a Jána Holého. Tí pre nich zaobstarali auto a potraviny. No ani po varovaní niekoľkých občanov, že môže ísť o provokáciu, neprestali pomáhať a dokonca im podávali informácie o zoskupeniach a pohyboch partizánov.¹¹⁷ Nakoniec bratov Holých na salaši Lupenice pri vypočúvaní mučili a popravili strelou do zátylku. Podobne vykonali aj s tromi zajatými sovietskymi partizánmi. Keďže nechceli mať žiadnych očitých svedkov zločinu, zavraždili piatich pastierov zo Šípkova, ktorí sa v tom čase nachádzali na salaši. Všetkých zavraždených nahádzali do koliby, a tú podmínovali. Na druhý deň vyzvali občanov Šípkova, aby prišli telá odpratať. Pri vstupe do koliby mína explodovala a zabila ďalších občanov.¹¹⁸ Pri pohrebe obetí zaistili príslušníci jednotky Jozef ďalších občanov. Vypočúvali ich v dome Holých. Časť odviezli do väznice v Trenčíne a štyri osoby zatvorili do skriň, obložili slamou, poliali horľavinou a zaživa upálili.¹¹⁹ Dokopy bolo v Šípkove touto jednotkou zavraždených 20 osôb.¹²⁰

Jedna z akcií komanda ZbV 15 sa uskutočnila za asistencie iných jednotiek 11. novembra. Cieľom útoku bola obec Omastiná, v ktorej jeden čas sídlil štáb brigády J. Žižku. Nemci obec vypálili a vyrabovali. Zhorelo 7 domov a 7 hospodárskych stavenísk. Zatkli starostu obce Ondreja Kurica a ďalších 12 občanov, ktorých popravili na Cibislávke za pomoc partizánom. Okrem toho uväznili 42 obyvateľov v Ilave a 28 v Bánovciach nad Bebravou.¹²¹ O krutom zaobchádzaní komanda vypovedal zajatý partizán Ján Dragula: *„Najprv ma zaisťtili v ľudovej škole v Omastinej. O chvíľu prišiel hodnosťou vyšší dôstojník a ďalší nižší dôstojník a pýtali sa ma, či som partizán. Samozrejme, že som povedal, že nie. Po dopovedaní mojich slov dal mi dôstojník vyššej hodnosti takú facku, že som spravil troch dubov, zaiskrilo sa mi v očiach a vyrazil mi tri zuby. Potom ma zdvihol za vlasy, postavil ma na nohy a opäť ma silne udrel. Spadol som. Potom ma obaja vyzvali, že keď nevyzradím, kde sú partizáni, tak ma obesia, majú pre mňa pripravenú šibenicu. Z omastinskej školy nás všetkých odviezli do Bánoviec nad Bebravou, kde nás zatvorili do mestského domu a kinosály. Po vyšetrovaní rozhodli vyšetrovatelia o našom ďalšom osude. 42 mužov z Omastinej odoslali do väznice v Ilave.*

115 Uhlár vo svojej interpretácii nesprávne označuje túto skupinu za príslušníkov jednotky Edelweiss. UHLÁR, ref. 5, s. 181.

116 HALAJ, ref. 82, s. 101.

117 ŠA BA, f. OLS Bánovce, šk. 2, č. j. Tľud. 94/1945.

118 Okresný náčelník vo svojej správe túto udalosť opisuje podobne, len s jedným rozdielom, že za smrť pri výbuchu obviňuje partizánov. Podľa neho to vykonali z pomsty za zavraždených spolubojovníkov. ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 27.

119 Uhlár hovorí o 22 zavraždených občanoch, ktorých upálili v jednom dome a starej krčme. UHLÁR, ref. 5, s. 181.

120 HALAJ, ref. 82, s. 101.

121 Tamže, s. 94-95.

*Niektorých Omastinčanov, asi 20 odtransportovali do iných koncentračných táborov v Nemeckej ríši a Rakúsku a 13 obyvateľov postrieľali.*¹²²

Po týchto protipartizánskych akciách, ktoré boli len v malej miere úspešné, nemecké velenie rozhodlo o generálnom útoku na partizánske územie. Aj zväzok J. Žižku disponoval informáciami o tomto útoku. Preto sa 18. novembra 1944 zišli všetci velitelia a komisári práporov na poradu, kde boli vydané patričné inštrukcie. Štáb stanovil jednotlívym práporom oblasti, kde sa majú presunúť v prípade koncentrovaného útoku.¹²³ Vladimír Žalman so svojím práporom pri prechode cesty Trenčín – Bánovce – Topoľčany narazil na silnú nemeckú jednotku. Tá prichádzala do Bánoviec nad Bebravou. Aj ostatné skupiny hlásili pohyby vojsk v okolí Bánoviec, Prievidze, Trenčína a Ilavy. V obciach s nemeckým obyvateľstvom bola hlásená zvýšená činnosť Freiwillige Schutzstaffel (FS). Pohyby vojsk prinútili štáb evakuovať nemocnicu. Ľahšie chorých, ktorí sa mohli pohybovať, si rozobrali jednotlivé prápory. Nemocnicu ako celok mala evakuovať jednotka Kozáčka do priestoru, ktorý partizáni najmenej využívali. Jednotky si rozdelili materiál podľa potreby a dôležitosti. Väčšinu výbušnín dostali prápory, ktoré boli určené na vyhodenie cestných mostov a železničných uzlov, aby aspoň sčasti zdržali nemecké jednotky presúvajúce sa do priestoru zväzku.¹²⁴

Nemecké velenie stanovilo termín generálneho útoku na 22. novembra 1944.¹²⁵ Zo všetkých strán – od Trenčína, Bánoviec nad Bebravou, Ilavy, Novák, Topoľčian a Prievidze bolo možné pozorovať početné jednotky nemeckých vojsk spolu s delostrelectvom a obrbnými vozmi. Ich stav sa odhadoval na 12- až 15-tisíc mužov.¹²⁶ Jedna skupina tiahla od Dolných Vesteníc smerom k Jankovmu vršku a Uhrovcu. Iná tiahla rudnianskou dolinou k Valaskej Belej. Taktiež sa zistili pohyby vojsk z Bánoviec nad Bebravou do slatinskej doliny. Ďalšie početné nemecké jednotky tiahli obcami od Trenčianskych Teplíc k Ilave.¹²⁷

Do Uhrovca začali prichádzať nemecké jednotky okolo 14.00 h. Vpredu postupovali desiatky motocyklov s guľometmi, za nimi nákladné autá s vojakmi, obrnené vozy a vzađu mínomety a ťažké delá. Časť vojakov vystúpila a urobila vonkajšie zaistenie obce. Ďalšia časť po prehliadke terénu pokračovala do ďalších obcí smerom na Žitnú cez jediný nepoškodený most v Uhrovci. Vďaka tomuto zdržaniu sa partizáni stiahli hlbšie do hôr, aby za Uhrovcom mohli spustiť paľbu z ľahkých zbraní.¹²⁸

Najhoršie boje sa odohrali na Ostrom a Okrúhlom vrchu. Ťažké boje sa tiež odohrávali v Žitnej, pri hájovni pod Podhradím, v Omastinej a nad ňou. Boje trvali takmer celý týždeň, čo partizánov veľmi oslabilo, či už po materiálnej alebo ľudskej stránke. Taktiež počasie v tomto období bolo značne nepriaznivé. I keď partizánom sčasti pomohlo, najmä kvôli častým hmlám, ktoré sťažili orientáciu nemeckých vojsk v horskom teréne.¹²⁹

Štáb brigády sa nachádzal v čase nástupu nemeckých vojsk v omastinskej doline, neďaleko od hájovne v troch úzkych dolinkách, ktoré končili prudkými zrazmi od Válovca s pomerne ťažkým a len peším prístupom z tejto strany. Jediný prístup bol od obce Omastiná

122 TAKÁČ, MASÁR, ref. 6, s. 40-41.

123 GAŽO, ref. 48, s. 525.

124 Tamže, s. 81-82.

125 Podľa uhroveckej kroniky začal sa útok na partizánske územie o jeden deň neskôr. ŠAP Topoľčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69.

126 Podľa kroniky bojov sa proti zväzku J. Žižku zoskupilo vojsko o sile 20-tisíc mužov. Tento údaj je však mierne nadhodnotený. KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 83.

127 KOVÁČ, ref. 53, s. 130-31.

128 ŠAP Topoľčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69.

129 KOVÁČ, ref. 53, s. 130-131.

smerom od Žitnej. Od Rudnianskej doliny bol štáb chránený takisto zle prístupným terénom a jednotkami vysunutými od Čierneho vrchu po Valaskú Belú. Z Vestenickej doliny bol prístup chránený ťažko prístupným skalnatým Rokošom a jednotkami vysunutými od miezgovského hája až po Ostrý vrch a Uhrovec.¹³⁰ Bolo dôležité, aby sa štáb brigády nedostal do rúk Nemcom. Neustále manévroval v horách, vďaka čomu sa mu podarilo vyhnúť jednotkám prečesávajúcim okolité lesy. Keďže Nemci neprestali útočiť, časť jednotiek musela ustúpiť až do Nízkych Tatier, na Inovec, do pohoria Tríbeč a Vtáčnik. V tejto situácii vydal štáb rozkaz prebiť sa z obkľúčenia za každú cenu prostredníctvom spojok, ktoré mali informovať jednotlivé prápory, aby sa presunuli do nových oblastí stanovených na porade konanej 18. novembra. Partizáni boli natoľko roztratení, že niektoré spojky sa k práporom vôbec nedostavili.¹³¹

Štáb zväzku s ostatnými jednotkami, ktoré sa k nemu pridali, sa rozhodol presunúť v noci z 23. na 24. novembra. Partizáni zo štábného zoskupenia sa dostali v ranných hodinách na Rokoš. Po hodinovom odpočinku smerovali k Ostrému vrchu. Tu si chvíľu odpočinuli, z dôvodu čakania jednotky, ktorá sprevádzala chorých a ranených. Keďže sa jednotka dlhý čas neukazovala, veliteľ rozhodol na mieste ponechať malú skupinu, ktorá mala na jej príchod počkať. Kolóna pokračovala v ceste na Rybany. Tu mienili prekročiť rieku Bebravu cez most. Lesom a poľami postupovalo asi 600 unavených, premočených a hladných partizánov. Aj keď sa v Rybanoch nachádzala malá nemecká jednotka, radšej sa ukryla a partizáni mohli nerušene prejsť. Partizáni dorazili do Zlatník po vyčerpávajúcom 42 hodinovom pochode. Najedli sa a pokračovali smerom na Duchonku, kde si dlhšie odpočinuli.¹³²

Jediný prápor, ktorý zostal na svojich pôvodných pozíciách, bol prápor veliteľa Slavkina. Spojka zo štábu s rozkazom stiahnuť sa na veliteľstvo už neprišla. Prápor zostal sám v priestore Okrúhleho vrchu, nevediac, že ostatné prápory sa už stiahli. Nemci začali útok 24. novembra. Skoro ráno, keď sa začalo rozvidnievať, sa partizáni stiahli do hlbokého lesa na Okrúhlom vrchu. Vybudovali si v snehu pozície a takto pripravení čakali. Najprv nechali prísť Nemcov čo najbližšie a nečakanou paľbou mnohých zasiahli. Rozpútal sa boj, v ktorom streľba, výkriky ranených, slabá viditeľnosť a zasnežené postavy vytvorili neprehľadnú situáciu. Tento moment využili partizáni a pomedzi medzery v útočiacich jednotkách sa im podarilo dostať sa z obkľúčenia. V nasledujúcich dňoch sa pohybovalo po horách mnoho partizánov. Chodili v skupinkách po dvoch až piatich. Mnohí sa po márnom hľadaní svojho štábu a veliteľa ukryli v niektorej z okolitých obcí.¹³³

Generálny útok z 22. – 24. novembra 1944 mal ťažké následky.¹³⁴ Prápory Slavkina, Boginského a Kozačoka, ktoré stratili spojenie so zväzkom, sa vrátili do Nízkych Tatier. Tu sa pridali ku partizánskej brigáde Stalin – Jegorov. Úplne bol rozbitý 6. prápor, ktorému velil Tomáš Lisko. Taktiež bol úplne rozbitý 5. prápor a už sa nikdy neobnovil. Zvyšky práporu sa pridali k iným partizánskym skupinám. Veľké boli aj materiálne straty, ktoré zväzok utrpel. Stratil všetky motorové vozidlá. Sklady potravín a ostatného materiálu objavili Nemci, aj keď boli dobre ukryté. Ich polohu prezradili zajatí partizáni.¹³⁵

130 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 88.

131 GAŽO, ref. 48, s. 526.

132 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 98.

133 KOVÁČ, ref. 53, s. 131-132.

134 Uhrovecká kronika hovorí, že prebitie partizánov stálo 70 životov a 230 zranených. ŠAP Topoľčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69.

135 GAŽO, ref. 48, s. 526-527.

Po úspešných akciách proti partizánom sa zamerali nemecké jednotky na obyvateľov podhorských obcí. Museli zaplatiť krutú daň za účasť alebo pomoc partizánskemu hnutiu. Nemci vtrhli do Uhrovca s cieľom pomstiť sa na obyčajných ľuďoch. Vydali príkaz na zhromaždenie sa všetkých mužov vo veku 14 – 60 rokov. Dostať sa mali do hostinca Zuzany Ondruškovej s osobnými legitimáciami. Po zhromaždení všetkých odviezli do budovy ľudovej školy, kde uprostred dvora stál ťažký guľomet. Nemecký dôstojník oznámil lámanou češtinou, že ak bude v obci zastrelený čo i len jeden vojak, postrieľajú všetkých uväznených.¹³⁶ Za pomoci tehliara Hurtáka sa podarilo Nemcom pochytať popredných členov odboja a RNV.¹³⁷ Ostatných na druhý deň prepustili, vybratých okamžite začali vypočúvať a mučiť. Po prvotnom výsluchu ich odviezli do Bánoviec nad Bebravou, kde zriadili provizórnu väznicu v obecnom dome a používali aj väznicu okresného súdu. Na vyšetrovanie do mesta si predvolávali aj rodinných príslušníkov, tých ktorých nenašli doma.¹³⁸ Nemci nariadili obyvateľom obce, aby odovzdali všetok materiál, ktorý dostali od partizánov (kože, látky, dobytok, potraviny). Ženy v bezradnosti a strachu odovzdali materiál, ktorý mali zakopané. Lebo zásoby jedla, odev a cennosti mali ukryté, aby ich uchránili pred rabovaním a požiarom.¹³⁹

Po obsadení Uhrovca sa nemecké jednotky zamerali na ostatné obce. V Uhrovskom Podhradí¹⁴⁰ a v Omastinej zhánali mužov od 16 do 60 rokov do jednotriednej školy. Všetkých poodvážali do Bánoviec nad Bebravou. Pri razii v Závade pod Čiernym vrchom zajali niekoľkých partizánov, medzi nimi aj riaditeľa školy a člena RNV Rudolfa Rybana, ktorý mal na starosti jednotku podliehajúce tomuto orgánu.¹⁴¹ V rámci tej istej akcie vypálili osadu Žitná, kde zhoreli 3 domy a hospodárske stavenisko. Dospelých obyvateľov zavreli do ľudovej školy a kruto vypočúvali. Asi 40 mužov odvliekli do Bánoviec. Takisto v obci Kšinná zadržali všetkých mužov a 100 z nich odvliekli do Bánoviec.¹⁴²

Pri prečesávaní lesov sa podarilo chytiť predsedu RNV Jána Repku a člena RNV Štefana Kušnieru zo Žitnej v lese pri Uhrovskom Podhradí. Jánovi Repkovi sa podarilo pri prechode lesom utiecť, Štefana Kušnieru za dedinou umučili.¹⁴³

Koncom novembra príslušníci neznámej jednotky SS objavili v katastri Kšinnnej v bunkroch 9 židovských utečencov. V lese zvanom Uhliarka ich zavraždili a bunkre vypálili. Dňa 30. novembra zadržali v katastroch obcí Kšinná, Uhrovské Podhradie a Závada asi 40 židovských utečencov, ktorých sústredili na školskom dvore v Kšinnnej. Príslušníci oporného bodu v Bánovciach donútili vykopať obyvateľov obce hrob, na mieste zvanom Pavle háj, v ktorom zavraždili 32 zo zajatých židovských občanov.¹⁴⁴

Na chytanie židov a ukrývajúcich sa účastníkov odboja si Nemci najímali udavačov z radov miestnych obyvateľov. Tak to bolo aj v prípade vedúceho urbárskych lesov Štefana Kravarika.¹⁴⁵ Partizán Ján Dragula si spomína na Kravarika nasledovne: „*Nemcom postupne po-*

136 ŠAP Topolčany, f. Kronika obce Uhrovec, č. j. A/69.

137 HALAJ, ref. 82, s. 91-92.

138 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 86.

139 ŠAP Topolčany, f. Kronika obce Uhrovec. č. j. A/69.

140 Tu zavraždili 11 obyvateľov podozrivých z pomoci partizánom a dve ženy židovského pôvodu, ktoré sa ukrývali pred deportáciou. HALAJ, ref. 82, s. 94.

141 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 96.

142 HALAJ, ref. 82, s. 94.

143 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 96.

144 HALAJ, ref. 82, s. 94

145 Tamže, s. 92.

máhali gardisti z okolia Bánoviec. Velil im Kravarik. Jeho rota sa dostala až na vyšný koniec dediny, kde bolo nasadených až 130 partizánov, ktorí bránili prístup na štáb. Pochopiteľne, že Kravarikov oddiel nasledovali nemecké vojská. No nepriateľské skupiny sa prepočítali. Podarilo sa nám dávkami automatov zničiť Kravarikovu rotu. Samotnému Kravarikovi sa podarilo ujsť. Bolo to možné z toho dôvodu, že bola hmlistá noc a naša orientácia bola sťažená.¹⁴⁶ Z dokumentov jasne nevyplýva, či bol Kravarik skutočne veliteľom POHG v Bánovciach. V roku 1945 prebehlo vyšetrovanie jeho osoby. Dokázali mu účasť na pomoci okupačným jednotkám pri vyhľadávaní osôb v lesoch. Obhajoval sa tým spôsobom, že bol prinútený vykonávať túto činnosť a stal sa obeťou svojvôle nemeckých úradov. Napokon ho usvedčili očití svedkovia. OLS v Bánovciach nad Bebravou ho odsúdil na 30 rokov odňatia slobody. Trest si odpykával vo väznici v Leopoldove.¹⁴⁷

Ďalším udavačom, ktorému dokázali vinu, bol Alojz Pajtina z Bánoviec nad Bebravou. Bol členom HG, no čoskoro jej rady opustil a stal sa plateným agentom SD v Bánovciach. Chodil po dedinách s nemeckými jednotkami, ktorým pomáhal chytať účastníkov odboja. Po ich zadržaní v Bánovciach sľuboval rodinným príslušníkom ich vyslobodenie za určitú finančnú odmenu. Dopustil sa aj niekoľkých prípadov znásilnenia mladých dievčat v podhorských obciach. Odsúdený bol na 25 rokov odňatia slobody. Svoju obhajobu založil na predstieraní duševnej choroby, ktorá mala byť príčinou jeho správania. Svedok Štefan Ondruška vypovedal o Alojzovi Pajtinovi nasledovne: „Dňa 23. novembra asi o 8.00 hod prišiel Alojz Pajtina do Uhrovského Podhradia z Bánoviec nad Bebravou. Potom prišiel Pajtina k nám domov a predstavil sa. Potom nám povedal, že hľadá partizánov a pýtal sa kto je z Podhradia partizán. Ja som mu odpovedal, že v Podradí nie je žiadnych partizánov. Doviedol ku mne do domu žida Goldnera z Trenčína, partizána Krchu zo Závady a ešte jedného, ktorý mal byť údajne zo Šurian. Týchto troch vyzliekli, čo sa im páčilo zobrali, potom zobrali lampáše a išli ich odstreliť za dedinu. Potom Pajtina v noci ku mne doviedol ešte jedného Nemca a znásilnili mi dcéru Štefaniu 18 ročnú. Keď táto volala o pomoc, vytiahli pištole a vyhrážali sa, že nás vystrieliajú. Pajtina sa vyslovil, že on je pánom života a smrti v tomto dome.“¹⁴⁸

Pivnice mestského domu, okresný úrad a okresný súd sa zaplňali obyvateľmi okolitých podhorských obcí. Podľa správy okresného náčelníka Nemci priviedli z obcí Omastiná, Uhrovské Podhradie, Žitná a Radiša 800¹⁴⁹ – 1 000 osôb.¹⁵⁰ V meste bola z príslušníkov SD a POHG vytvorená komisia, ktorá mala na starosti vytriedovanie obyvateľov, partizánov, ako aj tých, ktorí partizánom aktívne pomáhali. Výsluchy trvali do 29. novembra, keď časť obyvateľov prepustili domov a časť odvieďli do väzníc v Trenčíne, Nitre a Kremnici.¹⁵¹

Priamych svedkov týchto udalostí zostalo len veľmi málo. Spisy Okresného súdu v Bánovciach nad Bebravou informujú o nich vďaka výpovediam upratovačky, ktorá pracovala v budove, kde sa konali výsluchy a dozorcú Štefana Točku. Väzňov nechávali 5 – 6 dní o hlade a smäde, pričom ich neustále vypočúvali a bili. Vyšetrovatelia ich zvykli biť obuškou, pažbami pušiek a pästami do brucha a bokov. Oblúbenou činnosťou vyšetrovateľov bolo vytrhávanie vlasov a fúzov. V noci boli väzni odvezení nevedno kam, zostala po nich len kopa šiat na dvore mestského domu. Až po vojne boli mnohí identifikovaní v niektorom z maso-

146 TAKÁČ, MASÁR, ref. 6, s. 39.

147 ŠA BA, f. OLS Bánovce, šk. 2, č. j. Tlud. 127/1945.

148 Tamže, č. j. Tlud. 126/1945.

149 Halaj hovorí, že do Bánoviec Nemci sústredili do 300 občanov podhorských obcí. HALAJ, ref. 82, s. 94.

150 ŠA BY, f. TŽ II, šk. 57, 1944 prez., s. 28.

151 KUBOVČÁK, ŠAGÁT, ref. 18, s. 96.

vých hrobov.¹⁵² Dňa 29. novembra dali Nemci vyprázdiť námestie a popoludní začali vynášať umučené obeť. Tieto odviezli do blízkeho lesíka Cibislávka, kde ich postrieľali a zakopali do masového hrobu. Po pätnástich minútach sa auto vrátilo po ďalších väzňov.¹⁵³ V masovom hrobe na Cibislávke, pri ceste smerom na Miezgovce, bolo popravených 35 ľudí, z čoho bolo 10 partizánov. Sústredili ich do jedného hrobu, ktorý čiastočne zahádzali zeminou. Tento hrob bol odkrytý 16. apríla 1945. Identifikačná komisia skonštatovala, že obeť boli vystavené obrovskému mučeniu.¹⁵⁴

Bánovce nad Bebravou ako farské sídlo prezidenta 1. Slovenskej republiky mali zvláštne postavenie, kedy sa mestu dostávalo štedrej finančnej podpory. Ani tomuto mestu sa nevyhli udalosti súvisiace s vypuknutím SNP. Správa o vypuknutí SNP zmobilizovala miestnych partizánov najmä z podhorských obcí strážovských vrchov. Títo sa niekoľkokrát pokúsili obsadiť mesto, čo sa im aj čiastočne podarilo. Novým impulzom v odbojovom hnutí v priestore Bánoviec nad Bebravou a okolí bol príchod partizánskej brigády (zväzku) Jana Žižku. Pod vedením Teodora Polu sa podarilo zjednotiť partizánske jednotky a vytvoriť tak silu, ktorá mohla operovať v priestore medzi Trenčínom, Prievidzou a Topoľčanmi. Nemecké okupačné jednotky sa pokúšali rozbiť jednotky brigády sústredenými útokmi. Žiaľ, represálie z nemeckej strany si odniesli aj obyvatelia podhorských obcí strážovských vrchov, ktorí sa snažili pomáhať partizánskej hnutiu. Začali sa kruté pohony na partizánov, ich sympatizantov, ale aj na židovské obyvateľstvo, ktoré sa ukrývalo v horách. Táto snaha však mala len čiastočný úspech. Krutým mementom tej doby boli odhalené masové hroby v okolí Bánoviec, kde sa našlo niekoľko desiatok obetí nemeckej okupácie.

J. MITÁČ: DIE EREIGNISSE UM DEN SLOWAKISCHEN NATIONALAUFGSTAND IN
BÁNOVCE NAD BEBRAVOU IM JAHRE 1944

Der vorgelegte Beitrag befasst sich mit Ereignissen, die sich im Herbst 1944 in der Stadt Bánovce nad Bebravou und Umgebung abgespielt haben. Diese Zeit war durch den Ausbruch des slowakischen Nationalaufstandes gekennzeichnet, die gleichbedeutend waren mit dem Fiasko für die damalige völkische Regierungselite. Großer Teil der slowakischen Bevölkerung hatte kein Vertrauen mehr in das Tiso-Regime, das bereits starke Auflösungserscheinungen zeigte. Eine ähnliche Situation trat auch in Bánovce, und vor allem in den kleinen Ortschaften in der unmittelbaren Umgebung von Strážov-Gebirge. Die Unzufriedenheit der einheimischen Bevölkerung wirkte sich aus in ihrem Eintritt in die Partisanen-Brigade (Verband) „Jan Žižka“, die für einige Tage die Stadt Bánovce besetzt haben. Dieses Ereignis war insofern bedeutend, als der Staatspräsident Jozef Tiso sein Pfarramt in Bánovce hatte. Später mussten sich die Partisanen unter dem Druck der einrückenden deutschen Einheiten in die tiefen Wälder des Strážov-Gebirge zurückziehen, wo sich nicht nur gegen die Deutschen, sondern auch gegen die Sondereinheiten der Hlinka-Garde kämpften. Die Deutschen verübten Racheakten für die Aktionen der Partisanen, die gerichtet waren gegen die einheimische Bevölkerung der Bergortschaften in der Umgebung von Strážov-Gebirge und gegen die Juden, die sich hier vor Deportationen versteckt hielten. Ein schreckliches Zeugnis für die Repressionen lieferten die Massengräber in der Nähe von Bánovce, in denen die Überreste der ermordeten Juden und der Einheimischen Bevölkerung aufgefunden wurden, die mittelbar oder unmittelbar am Kampf gegen die deutschen Besatzungstruppen teilgenommen haben.

152 ŠAP Topoľčany, f. OS Bánovce, spisy Nt. 1945.

153 ŠIŠMIŠ, ref. 79, s. 161.

154 ŠAP Topoľčany, f. OS Bánovce, spisy Nt. 1945.